

EDVARD KOCBEK

ENEMU IZMED OZKIH

Dragi prijatelj, ne vem, zakaj se nisi podpisal pod pismo. Morda si mislil, da nanj ne more biti odgovora? Tvoja spoznanja se sicer zdijo, da so končnoveljavna, kajti odločno si govoril, toda strast, ki je dobila osebnosovražen ton, je pismo skrivnostno razširila. Tako sem mnogo mislil o Tebi, najprej vrtoglavo, z nemiro, potem s prijetnostjo, ki je vedno bolj naraščala. Doživel sem veselje nad človekovo neizgubljenostjo, iz vrst Tvojega pisma samega me je začela preplavljati resnica o času in človeku s tako močjo, da zdaj ne morem več molčati, moram prijeti za pero. In ker Ti ne morem odgovoriti osebno, Ti pišem javno, in zato tudi Tvojim tovarišem.

Pišesh, da pripadaš dobro organiziranemu krogu mladih katolikov in praviš, da se ta krog vztrajno in zgledno pripravlja za novo akcijo. Ne bom se dotaknil notranje zvestobe do verskih resnic, ki je pri vas res zgledna, niti o pripravljenosti na Milost, ki bomo zanjo dajali vsak svoj račun, govoril bom o vaši človeški oblikovanosti, o tisti življenjski temeljnosti, ki jo vedno bolj zapuščate, tako da postaja ozka, prazna, brezzvočna. Vedno bolj se umikate iz individualne eksistencije v tipično esencijo. Moj očitek se glasi določneje: v nadčloveškem razvijanju naših sil je premalo spontanega in pogumnega tveganja, tako v naporu po osebnostnem doživljenju usode kakor v nadosebnem razmišljevanju človeške bitnosti. Brez slovarja moraš takole razumeti: človek vam ni pomemben, kadar zaživi v osebno-ustvarjajoči strasti do dinamičnih vrednot, t. j. v upostavljanju notranjega ravnotežja, marveč kadar zaživi v neposredni strasti do statičnih vrednot, ali do načel. Podoba je, da ne morete dolgo in sami strpeti v rodovitnem območju osebnega, tveganega spoznavanja, marveč bežite pred mukami samotnega in častnega iskanja naravnost v svet idejnega reda, ki se mu približate nepripravljeni, brez izkustvenega erosa. Zato obstoja nevarnost, da ne boste mogli razviti širokega, pristnega osebnostnega življenja in v njem velikega, čistega človečanstva, ki je najzvestejši nosilec sleherne bogopodobnosti. To Ti torej govorim zaradi velike duhovne škode, ki jo

s tem povzročate svojemu življenju in človeštvu sploh. Človek živi tem polneje in resničneje, čim več svoje biti zbere, njegovo življenje je dragoceno, kadar je šel po svojo resnico do njenega pekla. Svetovni nazor se ne kupi kakor kaka knjiga o načelih, ustvariti in potrditi se more v junaški izpostavljenosti. Slehera življenjska zrelost izvira iz tega napornega razumevanja usode in iz neizprosne razodevanja osebnostne resnice; človek se mora prerasti, ako hoče zadihati v žlahtnem življenjskem občutju, mora iskati svojo duhovno določenost v življenjski danosti, združujoč njegova nasprotja, ki so odsev Resnice. Gre torej za razumevanje in doživljenje napetosti med življenjem in nadživljenjem. Sploh leži v temeljnem zakonu o napetosti ključ slehernega rodovitnega razmišljanja o zemeljskih stvareh.

Ali čutiš, da odpiram Tvojemu pogledu ono ravnino človeškega življenja, kjer se usoda razodeva najpristneje in najpomembneje, ravnino, ki se Tebi zdi drzna in nejasna? Ti streliš s svojimi tovariši vred po urejeni in jasni življenjski zavesti, po mirni notranjosti, ki jo dosegate z uspavanjem avanturističnega čuta, ali tako, da s strogo pokorščino zmanjšujete lastno odgovornost, ali da se z organizacijsko aktivnostjo izogibljete neizprosnosti osebnostne borbe, ali da z raznimi eklekticizmi hranite pripravljenost svojih mladih duhov. Tudi besede Tvojega pisma so presenetljivo jasne, trde, postavljene, kakor da bi jih napisal dozorel borec. Toda iz hladu, ki veje iz njih, predobro čutim, da so mrtve, niso živa bitja, ki bi iz njih vel življenjski čar, niso godala, ki bi zvenela v roki mojstrovi ali pa ob svojem lastnem odmevu. To so besede, ki si jih zapisal iz knjige, ali pa si se jih naučil na pamet od svojih uglednih voditeljev. To so izrazi človeka, ki ne more in si ne upa položiti vanje nič svojega, ki jih noče pomembno in doživljajoče dopolnjevati in spreminjati v glasnike, ker se boji njihovega nenadnega in nepreračunljivega življenja. Ti si med tistimi, ki jim je vsa človeška problematika tuja, češ, ker izvira iz drznega in nevarnega dinamizma. Saj vam je taka samoniklost izražanja, ki se problematika v njej javlja, že kriza besede. Vedno določneje si predstavljam, kako ste namesto samotne, intuitivne, osebno-drzne poti, ki si s korakom za korakom gradi pot do najvišjih spoznanj, izbrali rajši abecedarsko, programsko-idejno pot, ki vam prihranja osebnoiskateljske muke in nudi miselno udobje. Ta lagodnost je istovetna z občutkom slabičeve varnosti: slabič išče varnosti v mislih, čuvstvih, besedah, dejanjih in opuščanjih; ogiba se slehernega položaja človeške resničnosti, ki mu ni pregleden ali razumljiv; noče zunanjih, še manj pa notranjih konfliktov; beži pred vsako dramatičnostjo, ki preveč vznemirja; drži se statično vpostavljenih mej svetovnega nazora in se v njegovem urejenem prostoru pogumno loteva taylorso razdeljenega dela.

Ali vidiš, kam ta prikrajšanost na polnem in pristnem doživljanju življenja in njegovih nalog vede? V nikako načelno, pač pa v tipično

življenje. Ne govorim proti načelom, Bog obvaruj, tudi ne tajim vaše dobre volje po sredstvih, tragično je le, da ljubite bolj njihovo shematično veljavnost kakor nepreračunljivo veljavnost. Vi ste paradoks: do smrti zvesti načelom izgublajte njihovo dinamično vsebino. Ne morem Ti dovolj povedati, kako zelo prezirate njihovo mnogo-
vrstno združevanje z življenjem. Kaj mi pomaga, če imam ostro zavest bitnih dolžnosti in življenjskega reda, če pa jih ne morem in ne znam podrediti vse združujočemu napetemu človeškemu občutju? Vsa vaša pripravljenost je usmerjena v prazno stran, vsa vaša disciplina je nerodovitna, ker drži posameznike v statični zvestobi, vsa vaša prožnost je mehanična, ker prepoveduje nenadnost, od majhnih vzgibov, ki premikajo stvarnost v fantastično luč, do revolucionarnega gledanja na svet. Zato tako mirno in lahko prestopate prostor med načelno in življenjsko resničnostjo, gluhi in slepi in notranje amuzični, ker nosite v sebi le abstraktne sheme vrednot in jih doživljate le s pomočjo jasnosti, preglednosti, varnosti, zunanjega reda in organizirane kvantitete.

Za tem ozkim zmisлом zveni že nekaj demonskega, podoba takega človeka se približuje podobi buržuaznega človeka, ki je najbolj negativen tip sodobnosti. Ko tako govorim s teboj, mi prihajajo v pamet tudi vsi »dobri in »pridni« ljudje, ki so na videz predstavniki resnice, prav za prav pa njena velika ovira. S svojo mirno jasnostjo in majhno urejenostjo ožijo svet in plitvijo zmisel. To so ljudje, ki so srečni v povprečnosti in v zatišju, ljudje, ki ne prenesejo samostojnosti, ki so zadovoljni, ako nekomu lahko služijo, dobri in zvesti vojaki, natančni uradniki, ubogljivi državljani, verniki, ki so notranje zvezani in brez ognja. Takim ljudem je treba pogledati v notranjost: v srcu so bojazljivci, neprestano zaskrbljeni ljudje, toda na dnu srca so premaganci, ki se zaman lovijo za veličastnim. Vsi veliki duhovi so v svojih borbah trčili nanje in nerazumljivo povесili orožje. Videli so v njih žrtve, ki niso same krive svoje majhnosti in ozkosti. Za njimi so videli senco anonimnega igralca.

Dragi prijatelj, v tej žarki luči si moramo do kraja pogledati iz oči v oči: vi ste ujeti. Tudi vi ste postali nevedna žrtev. Za vašim hrbtom stoji nekdo nevidni, ki ima svoje račune, po njem vas hoče pridobiti demon časa, ki zaslužnjuje zdrave mlade sile in jih hoče zavesti v svojo smer. Svet je poln raznih taborov, ki niso pristni organizmi svetovnonazorskih prepričanj, marveč več ali manj interesne organizacije ne duhovnih, ampak posvetnih sil. Ena izmed teh sil, ki hoče obdržati konservativno obličje zemlje in ki ima bore malo krščanskega duha in svobode v sebi, vas je zajela od vseh strani in vpliva na vas neprestano in z vsemi sredstvi ideološke sugestije. Kar se godi z najmlajšim rodом evropske mladine, to se godi tudi z našim: umirja se, oži in oddaljuje od dopolnjevanja časovne in osebne usode. Tradicijske družabne sile so si opomogle in začenjajo težko vplivati

na vse javno in zasebno življenje. Vsi vidimo notranjo zvezo med konservativnim zaokretom na desno in med zožitvijo človekove svobode, med nastopom svetovne reakcije in med popuščanjem univerzalne polnosti v današnji mladini. Mladi rod pada kar povprek pod vplive programov, od ekonomsko-političnih teorij do svetovnonazorskih akcij, zateka se v vablivo podobo zunanjega reda, od korporacijskega krščanstva do konservativnega fašizma. Veliko upanje povojnih let izginja, lepi začetki se rušijo, mladina postaja plen starih taborov.

V nekem zmislu vas blagrujemo: vaša neizprosna linearnost, ki živi posredno, zavarovana od vseh strani, idilično jasna in prevzeta, je mnogo lažja in prijetnejša od našega duševnega stanja. Toda svojega težjega, osamljenega duhovnega položaja ne moremo več zapustiti, sile, ki so nas vzvalovile, so nam dale v našem prodiranju za novi življenjski nazor tolikokrat uzreti resnico o sedanjem času in človeku, da se ji ne moremo več izneveriti. Z vsem bitjem smo sredi nastajajočega sveta, z vsemi čutili spoznavamo igro negativnih in pozitivnih sil, vsak dan vemo, kje teče bojna črta, od ekonomskih procesov preko kulturnopolitičnih preoblikovanj do duhovnih obračunov. In kar je glavno: spoznavamo jo drugače od časopisov, revij, knjig in ostalih uradnih poročil posvetnih sil. To, kar vidite, vidimo tudi mi, tega, kar pa mi vidimo, vi ne vidite. Morda se bo ta ali oni med vami kdaj priboril do sekularne resnice in takrat bo videl, česar zdaj ne more, da v nas ni narejenosti ali besedičenja, nemškega mysticizma, anatematiziranih filozofij, narejena bogoiskateljstva, kopiranih ideologij, marveč v celotnem človeku doživljen čas in od celotnega časa pretresen človek. Kogar je med nami zagrabilo, ta je postal težak od zbranosti vsega svojega bitja, pijan od združevanja s svetom, a obenem truden od zvestobe in žalosten od splošnega razkrajanja. Prepojilo nas je katastrofalno občutje, trpimo sredi neizpolnjenega časa, jecljamo pred neizrekljivim. Strast po očiščevanju in sproščevanju nam je dala zamah za nadvladanje resničnosti in zavesti, samega sebe smo naporno prevzeli, napeli, doživeli smo vedno vrto-glavejšo širino stvarstva, obenem pa občutili vedno bolj neizpolnjeno in silno žejo po trdnosti. Vam je prijetno, toda ne bo vam dolgo, prej ali slej bo tudi vas potegnilo v vihar, toda v njegovih vrtincih se morda ne boste več znašli.

Vprašam: Ali nas torej smete zasmehovati zato, ker nas življenjska vprašanja pregibljejo bolj kakor vas? Kaj moremo zato, če nas ta vprašanja prepajajo in mučijo, vas pa ne? Kaj moremo zato, če svojih živih globin ne morete braniti pred silami, ki jih hočejo povezati? Kaj moremo zato, če še vnaprej togo sprejemate Resnico, okrog vas pa že nastaja vihar, veliki in dolgo pričakujoč vihar, ki odpira zatohle prostore, pregiblje stoječe vodé in lomi mrtve veje? Mi se tega viharja veselimo, kakor se veselimo sleherne napetosti in obračuna, hvalimo Boga, da nas vznemirja in muči, da nam daje

doživljati in ustvarjati človečnost, da nas hrani in tolaži v naši samoti in v naših razočaranjih, kajti nikdar nismo mislili, da nas bo na tem izpostavljenem mestu zapustil ravno mlajši rod, ki smo se hoteli nanj tovariški nasloniti. Toda slutnja mi govori, da Ti in Tvoji še niste ves rod.

P. S. Ko te besede končujem, je v tej ravnini temna noč, gluha, brezizrazna noč, nikjer glasu in odmeva. Čutim, da bi moral pismo nadaljevati, živi ljudje si imajo še vedno kaj povedati. Ne morem, zdaj šele čutim tvoj neprijazni glas, ko ne morem nič več. Kaj bi bil otožen, če je morda res s teboj tako, da ne maraš pogledati v dušo in če te je res volja naprej uganjati sodbo, še preden si se približal svojemu tovarišu.

To pišem že stojé, ne bom se ustavljal, vidim, da smo si res kakor od dveh nasprotnih strani.

CENE KRANJC

POT V MARTULJEK

Prelepo življenje sem živel nekoč. Sam ne vem, kdaj mi je minilo, sam ne vem, če ga bom še kdaj živel. Bilo je jasno nebo nad menoj in v nočeh toliko zvezd na njem, kot je julija zlatih pšenic na vsem repenjskem polju. Bila so jutra, tako nedopovedljivo mlada in živa, da jih še danes občutim kakor tedaj. Z očetom sva stala za Repnjami, pred nama tista velika gmajna do Šmarne gore, in poslušala, kako se dan budi. Potem sva iz neizmerne daljave zaslišala srnjaka in si dejala: Tale je pa v senožetih, nekdo ga je že prepodil. Potem je nad nama letela sova, ki je šla iskat temè. Midva sva pa šla domov, rosa nama je močila čevlje, smreke in borovci so nama kazali pot. —

Z Jožem greva v Martuljek. Tam naju čaka koča. V nji so drva in majhno ognjišče. Zakurila bova, zaprla okna in bova kakor sama.

Noč je že. Čuvaj na postaji nama je ponudil luč, pa sva rekla, da nama bodo svetile zvezde. Da tako živo gore nocoj, da nama luč res ni potrebna.

Malo sklonjena stopava v hrib. Kamni so beli in jih dobro razločiva. Listje, trava in škarjice so pa črne, da ne vem, kam stopiva. Zvezde tako živo gore, da vedno misliva, da na tehle gorah okrog naju gori tisoč kresóv. Kot silno oster spomin mi je vsaka tale zvezda. — Bral sem gobe. Šel sem po krajih, ki sem jih prehodil in pregledal že tisočkrat. Same majhne gobe sem dobival. Skoraj čisto skrite so čepele v vlažnem mahu. Varno sem jih moral izkopati da se mi niso

zdrobile. Vsaka je bila tako prijetna in lepa, za vsako bi dal ne vem kaj.

Takrat so me poklicali izpred hiše. Teta me je klicala. Nisem se takoj oglasil. Ko pa le ni nehala, sem stekel s hriba domov. Polno cajnico gob sem imel in tekel domov.

Rekli so mi, da bo že jutri šola, da se zelo mudi, kar hitro naj se napravim.

Prinesli so mi drugo obleko. Napravil sem se. Prinesli so veliko košaro in polno drobnih in majhnih stvari. Zložili so vse skupaj in košaro zaprli.

Potem so mi dali dežnik, mama je vzela košaro in sva šla. Na klopi pri zadnjem oknu je stala moja cajnica, polna majhnih gob. —

Jože, po skalah je bolj prijetno hoditi; vsaj vidiš, kam stopiš; tale mah je pa kot tema; ne veš, ali je jama ali kup pred teboj.

Štirje čevlji iščejo trdnih tal.

— V Ljubljani je bilo že prvi dni silno hudo. Iz razreda, kamor so me posadili, sem gledal skozi okno v ogromno steno. Vsa siva je bila, brez okna, neskončno visoka, nihče ne bi mogel splezati čeznjo. Bila mi je nekaj tako tujega in neprijaznega in sem živo čutil, da se s takimi stenami ne bom mogel sprijazniti nikoli.

Bil sem sam. Nič več nisem imel matere in očeta, nič več sester in bratov, nikomur nisem mogel več povedati nobene stvari.

Zjokal sem se in v mavrici tistih solza so se mi zasmejale Repnje. K njim sem romal vsako minuto.

Naš zgornji vrt. Pravkar smo pograbili listje. Teta je natlačila zadnji koš. V drobju, ki se je nabralo na dnu listja, leži še nekaj drobnih kostanjev. Teta jih izbira iz peska. Potem ji zadenem koš; nese ga v šupo in na vrtu nad hišo ostanem sam. Naslonim se na mlado smreko in strmim v zeleni mah.

Vrhu hriba smo. Kup otrok. In si zmislimo, da bi kurili. Imamo vžigalice in jagode brati je tako dolgočasno. Kot bi mignil, je kup suhih vej sredi stelje. Prižigamo, veje gore. Gori pa tudi stelja. Vedno bolj na široko. Na vseh straneh tolčemo z rokami in nogami po nji, a naše roke so tako drobne, da ognja ne morejo pogasiti. Daleč pod nami na polju nekdo nekaj zavpije. Med nami se nekdo nečesa zboji in steče. Za njim vsi drugi. Še vedno bijem z vejo po goreči stelji in se močno spečem v nogo. Takrat vržem vejo v sredo ognja in zbežim tudi sam.

Repnje so nenavadno tihe. Nekaj težkega leži nad njimi. Zjutraj so se pripeljali štirje vozovi vojakov. Rekli smo, da so prišli po naše zvonove. Takoj jih moramo peljati k svetemu Tilnu. Pa noče nihče z njimi. In gredo sami. Od daleč gre za njimi naš cerkovnik. Tudi otroci gredo, pa nas cerkovnik zapodi nazaj. Molče se skrijemo v steljo in gledamo proti Svetemu Tilnu. Tolikokrat smo zvonili s tistimi zvonovi! Za vse na svetu jih ne bi dali nikomur. Danes so se pripeljali vojaki na štirih vozovih in sedaj so že v zvoniku. Saj ne

bodo mogli zvonov vzeti iz zvonika, saj so preveliki. Ali jih bodo kar razbili? Nihče ne upa ničesar reči in s strahom gledamo k Svetemu Tilnu. Takrat le še enkrat zazvone naši zvonovi, pa tako žalostno še niso zvonili in premišljujemo, kaj so jim morali vojaki storiti, da tako zvone.

Z Jožem sva prišla iz gostih smrek. Zvezde so spet tako živo zagorele, da se že spet nisem mogel ubraniti misli, da gori po tehle gorah okrog naju vse polno kresov. Kar sitna se mi je že zdela tale misel. Po majhni preseki sva spet prišla med smreke, a tudi v nje so žareli od strani nebeški ognji.

— Mraz je, snega pol meha. Vsi smo v hiši, pravkar smo prišli iz cerkve. Stopili smo k oknom in gledamo na vrt in h kozolcu. Izpod kozolca priteče jata jerebic. Vsi jih gledamo in štejemo. Jerebice tekó čez sneg, prehitevajo druga drugo in mi se motimo v štetju. Nasmehnem se. Učiteljica opazi moj smehljaj, pride k meni in me po- boža. Njena roka je mrzla, silno mi je zoprna, z obema rokama si jo vržem z obraza. —

Jože, kje je najina koč? Saj jo bova zgrešila v tile noči. Pri vodi, ki nama šumi iz tegale črnega kotla, bova morala prenočiti. Nič ne bova kurila in luči si ne bova prižgala.

Jože se smeje.

Tisoč smrek pod nama, tisoč smrek nad nama, drobna steza med njimi.

— Potem sem velikokrat šel na počitnice in s počitnic sem se težko vračal.

Vedel sem za njive pod Repnjami in jih imel neskončno rad. Vedel sem za vsak grmiček v gmajni do Šmarne gore, vedel za vsa pota v veliki Rašici, vsako drevo v repenjskem hribu je bilo moje, in za vsako smreko, ki so jo bili posekali, mi je bilo žal. Kadar sem se spomnil na gorka okna repenjskih hiš, za katerimi gorijo zvečer slabotne luči, sem zahrepenel po njih. Življenje za njimi je odmevalo v meni.

Takrat sem šel nekega dne po cesti. Sredi ljudi sem srečal ženo. Vztrepetal sem ob nji. Bila je mati. Njen zaskrbljeni, a sveti in jasni obraz je šel z menoj, sama pa se je izgubila med ljudmi. Ko bom spet srečal ženo s tistimi mehкими očmi, ji bom dal roko in jo peljal v moj dom. —

Jože je prižgal luč v najini koči. Prijetno je obsvetila kup suhih drv in majhno ognjišče.

BOGOMIL FATUR

IZ CIKLA: MOJA MATI

MRTVA

Kako je zdaj brez zmisla, sestra, da zadušno jočeš
v to gluho jutro in ti bridki loj s prižgane sveče
rosi na roko in miló moleduješ: molimo.

Kako je zdaj brez zmisla, dobri brat, če hočeš
planiti k Njej in ti med ustnicami mraz šklepeče
in te duši in gledaš kot v oslepljenosti mimo.
Kako je zdaj do blaznosti vseeno, kaj storimo.

Odprite okna, vpijte, túlite, pod zvezde rjujte,
to truplo kot malikovavci kruto poljubujte,
ali prosite, v prsi bijte se, naj mine zloba —
vseeno, tam leži, obraz oropan giba, mrtev,
kot kip, od dleta muke razdejan, darivna žrtev,
zaklano jagnje naše, pred pogoltnim žrelom groba!
Kako je zdaj brez cene srd, obup, grenkoba.

Še dolge dneve bo vse to gorje skoz dušo rjulo.
To gluho jutro, ko na dvoje se je čas za večno
pretrgal in zija prepad brez dna med Njo in nami.
To sveto truplo vsepovsod bo verno pričujoče,
po vseh prostorih, uro sleherni bo zanj prečulo
srce nam, še v ljubeznih svojih več ne bomo sami.
O, močni v mučeništvu — bdite, stojte nam ob rami!

OČI

O zubelj bolečine vsepožigajoče!
O krik nad krutostjo v vreli srca!
O groza mučenosti brez meja!
O materine oči umirajoče!
Tako trpi preganjana divjina,
se vrže v grenki vdanosti na tla
in grize grudo zemlje od gorja
in širi rano, kjer jo žge ostrina.

Med kolobarji muk oči kot cveti,
o mati, lepših ni bilo v tej hiši.
Zdaj venejo, se morajo ospeti —
srce mi v gluhi grozi gromko sliši:
Vse moje žrtve, najsvetejše rane
bile so tebi odprte, darovane.

VEČNA

Prispela sem do najtišjih vodá,
kot srna v somrak plašljiva,
in pijem kot iz božjega srca,
slovesna luč me obliva.

O, smrt je naš dobrotni pastir,
pokorno palico nosi,
družino pelje v sladki mir,
na zrelo pašo skrivnosti.

Kot ladja je zemlja, jadra v nebo,
naravnost k večni obali,
utihnil je veter — brez teže smo
v naročje božje pristali.

BOŽIČ 1934

Tako mi je, kot da nad bórovimi šumami
bediš med angelov sijočih trumami
in predeš snežno tkivo pozno v noč,
postiljaš mi pojoč.

Slonim pred črnim pragom gozda, bratstva spečega,
ob zemlji kot nad ranjkimi klečečega,
kristalno se odpira vzhodna stran,
narašča sveti dan.

Vsevdilj me tvoje čudežne roké zagrinjajo,
vsevdilj mi muke v svetlo slast spreminjajo,
še malo, pa bom kot ti bori tih
v božičnih rádostih.

UBOGI ZLODEJ

3.

Lukeža se je lotila neskalsjena radost do življenja. V preteklih mesecih si je živo slikal prizor, ko se bo Rozalka vrnila, in slast prvih ur, ki jih bo z njo preživel. Ni se zmotil v svojih sanjah. Ne, saj pri njem ni moglo biti govora o kakih viharjih strasti, vendar ga je pretreslo do solz. Pokazal je celo nekaj nežnosti, ki mu je bila prej tuja.

Tisti trenutki po zopetnem svidenju so bili za oba opojni. Globoko so se razločevali od časov, ki sta jih bila doživela takoj po poroki. Nista si bila pretuja, ni ju motilo sramovanje; odkrile so se jima nekatere nove, dotlej nepoznane pokrajine v svetu ljubezni. Prav za prav jih je odkrila Rozalka in jih je pokazala moževim začudenim očem. Lukežu je bilo, kot da vse prejema le od nje in se greje ob njenem ognju. Kipela je ko oblaki pred nevihto, oči so ji gorele. Vžigala jih je v poslednjih mesecih razbičana in razgreta domišljija.

Morda bi se bil Lukež kadarkoli poprej zgrozil nad svojo ženo, v tistih prvih urah ga to ni motilo. Mora že tako biti. Saj se mu je zdelo docela v redu in naravno, da tudi on svojo ženo obožuje, kakor je nikoli prej ni oboževal. Bil ji je hvaležen, kakor je neizkušen fant hvaležen starejši, v ljubezenskih stvareh izvedeni ženski.

Pozabljala sta na vse, na Pavlinco, na preteklost, tudi nista mislila na prihodnost. Vsaj Lukež ni mislil na nič. Dva dni se je vdajal lenobnemu brezdelju ko za velike praznike. Le kadar je Rozalka, za trenutek, kakor je rekla, stopila na klanec, se je ogledal po oprasku.

Pri tem se je vedel ko mlad mož, ki teše zibko za bodočega otroka. Prej se je zgodilo le na redke čase, da je pri delu kaj veselega zažvižgal ali zapel pred sé. Zdaj je stal za hišo, valil skale in zabijal kole, da bi mu voda ob novi povodnji ne segla do hiše. Pri tem je venomer brundal neko pesem, ki niti ni bila spodobna. Pa saj takrat ni mislil na to, kaj poje. Pelo mu je srce.

Ni se ganil od hiše, ni dvignil obraza, če je čutil koga v bližini. Ali se je zapiral pred svetom? Bila je tiha, globoka mržnja do ljudi, ki jih ni maral srečavati. Ali bo lahko za vedno izhajal brez njih? Kaj mu je bilo to mar! Ravnal se je po svojih občutkih.

Po klancu je prišel Žerjun, se ustavil in se odhrkal.

»Voda ti je naredila škodo.«

»Mhm.«

To in nič več. Ni dvignil obraza od dela, četudi je sosed postal še nekaj trenutkov. Naj le zija! Naj le vidi, kako ga zaničuje, njemu ne bo žal... Šele, ko je sosed odšel, je pogledal za njim in pljunil.

Rozalka menda ni tako mislila ne čutila ko on. Videl jo je, kako je zdaj pa zdaj izginila k sosedu. Po večkrat na dan. Ali ni bila tako zelo prizadeta ko on, ali pa je že pozabila? Ljudje so različnega stvarjenja. Kadar je dolgo ni bilo nazaj, se mu je storilo nekam grenko. Tako dolgo se je oziral po klancu, da se je prikazala. Vsakokrat se mu je široko nasmehnila in smuknila v vežo.

Da bi ne ubil njenega smeha in dobre volje, se ji ni upal katere reči. Ko ga je nekoč poklicala h kosilu, se ni mogel premagati.

»Kod si hodila?«

Pogledala ga je zvedavo, malce plaho. Prej je nikoli ni vpraševal, kod hodi, vse mu je bilo dobro. Bila je toliko bistrega pogleda, da je opazila, kako mu pod gubami obraza igra nejevolja.

»Pri Košanu sem bila,« je povedala.

Če bi bila rekla, da se je zamudila pri Mejaču ali kjerkoli drugje, bi bil dostavil kako svarilno besedo, tako pa je ni mogel. Ali je obiskala Pavlinco? To je bilo le razumljivo. Skoraj sram ga je bilo, da je tako malo mislil na otroka. Potuhnil se je vase in tiho zajemal.

»Kdaj pojdeš po Pavlinco?«

»Saj ji pri Košanu ničesar ne manjka.«

»Seveda ji ne manjka,« jo je Lukež premeril nekoliko začudeno.

»Toda oni je niso dolžni rediti. Ali mar ni naša?«

»Naša je že,« je Rozalka zategnila.

Lukež je znova premeril ženo. Zdelo se mu je, da je hotela še nekaj reči, a se ni upala. Čudil se je, da je tako ravnodušna zaradi otroka. Ali mu ni bila pisala pisma, v katerem je vpila po hčeri? Na dnu duše se mu je porodila rahla nejevolja, poizkusil jo je zatreti že v kali.

»Pavlinca in krava bi bili lahko že doma,« je menil z najrahljšim očitkom.

»Krava? Saj nimaš sena.«

»Kaj ne stoji kopa v senožeti?«

»Že. Ali je tvoja? Si ti grabil?«

Zakonca sta govorila počasi. Besede enega ali drugega so si sledile v velikih presledkih. Zdaj je Rozalka dolgo čakala na odgovor. Lukež je mozgal njene besede, tresla se mu je roka. Tako se mu je zdelo, da se mu žena nekam odmika in drži s sosedi.

Ko je spregovoril, mu je bil glas trši ko poprej.

»Če sem grabil ali ne, to je vse eno. Ako je kdo imel stroške s senom, si je že drugje vzel plačilo. Krave pa nisem odgnal in tudi ne pojdem ponjo. Moja noga ne bo stopila v Košanovo hišo, tega ne bo nihče doživel.«

Izrekel je, položil žlico na mizo in se prekrižal.

»Zdaj grem po butaro sena,« se je dvignil.

Vzel je berklje in odšel po klancu proti senožeti. Rozalka je malce začudena gledala za njim. Tako odločnega še nikoli ni videla.

Dan je bil lep, ves pozlačen od jeseni. Izmed oblakov, ki so bili ko raztreseni grmiči, je gledala sinjina neba in je sijalo solnce. Zemlja je bila ko ovita v mrežo svetlih lis in senc. Tihoto je motilo le odmirajoče listje, ki se je trgalo z vej in s šumotom legalo na zemljo.

Pečar se tistega dne ni menil za svet okoli sebe. Vse ga je spominjalo na preteklo leto. Tam je stala bukev, kamor se je bila zadela Košanova sekira, preden mu je priletela v čelo. Nehote je dvignil roko in si otipal brazgotino. Za krajem senožeti so stale grmade posekanega grmovja. Spomladi jih bo zažgal in raztrosil pepel. Spomnil se je dni, ko je trebil v tisti strmini. Da, res, od takrat je preteklo nekaj mesecev...

Stal je na mestu. Biló mu je, kakor da ga znova obhajajo neke zle sanje.

Zdrznil se je, pokleknil, napulil sena izpod kope in naložil butaro. Ko jo je nosil proti domu, so ga bolela ramena in vrat, ni bil več vaje delo. V trudu so mu umrle misli.

Donesel je, stopil v izbo in jo našel prazno. Rozalke ni bilo. Pogledal je po klancu, ki se je vlekel prazen med dvema vrstama dreves ko temna kača. Sedel je k mizi, v popoldansko solnce, ki je sijalo skozi okna. Prižgal si je pipo in se vdajal lenobnosti. Zavijal se je v dim, obhajali so ga občutki, ki niso bili niti veseli niti žalostni. Pogrezal se je vanje ko v blazino, kmalu bi bil zaspal.

Zaslišal je glasove pred hišo. Zdrznil se je iz dremavice in se ozrl skozi okno. Rozalka je nosila na rokah Pavlinco, a na povodcu je vodila kravo. Košanka je imela na hrbtu oprtnik, z leskovo šibo je priganjala žival, ki se je branila k hiši.

Lukeža je pogled na Košanko vznejevoljil in zmedel. Saj ženske ni naravnost sovražil, vendar mu ni bilo prav, da mu zdaj stopa v hišo. Umaknil bi se ji bil, toda bilo je prepozno.

Dvignil se je in hodil po izbi.

Slišal je, kako sta ženski zaprli kravo v hlev in ji vrgli sena. Nato je Rozalka prinesla Pavlinco in jo je postavila na klop k peči. Dekletce je bilo objokano in je plaho pogledovalo zdaj mater zdaj Košanko. Ta je bila postavila koš za vrata in gledala Pečarja s predirnim pogledom. Pozdravila ga je bila, a ji je le mrmraje odgovoril.

Lukež že dolgo ni videl svoje hčere. V zadnjih mesecih se je bil nekako odvadil misliti nanjo. Pač, saj jo je ljubil po svoje, a bilo je na tisoče drugih stvari, ki so mu polnile dušo.

Ko jo je zdaj zagledal, kako stoji ko tujka v domači izbi, se mu je milo storilo pri srcu. Lica so se mu sama od sebe raztegnila v nasme. Pristopil je k nji, iztegnil roko in tlesknil s prsti.

»Pavlinca!«

Hči, ki je stežka zadrževala solze, je zajokala. Pečar se je malce poparjen umaknil na sredo izbe.

Košanka je pristopila k dekletcu in ga je potolažila.

»Se bo že privadila; otroci naglo pozabijo,« je rekla in pogledala soseda.

Pečar je bil zagrenjen. Košanki nobene ni odgovoril, tudi je ni pogledal. Zdaj je skoraj sovražil to žensko, ki jo je hči bolj ljubila ko njega. Puhal je dim, meril izbo in trdovratno molčal. Nastala je mučna zadrega. Rozalka je izginila v vežo, da skuha kave.

Soseda je gledala Pečarja, kakor da se ne more načuditi njegovemu vedenju.

»Nekaj krompirja in zelja sem prinesla, da boste imeli za prvo potrebo,« je spregovorila.

Lukež je molčal.

»Če pride Rozalka, nekaj se bo že še našlo. Da kdo ne reče, da sem imela od tega varuštva kak dobiček.«

Pečar je medtem mislil na kravo in na kopo v senožeti. Molčal bi bil tudi zdaj, toda srd mu je proti volji pognal besede iz grla.

»Izgube tudi ne boš imela,« je rekel hripavo.

»Tega tudi nihče ne more zahtevati.«

»Pa,« jo je pogledal skozi rahlo priprte trepalnice, »kopa, ki je v senožeti? Če si jo lastiš, moram kravo ubiti.«

»Če bi bila mislila na tisto seno, bi te ne bilo čakalo,« mu je Košanka odgovorila na videz mirno.

Pečarju je zaigralo srce. In kakor da se boji, da bo to pokazal na obrazu, se je okrenil k oknu.

Zopet sta bila tiho. Košanki se je trpek izraz užaljenosti pomaknil z ustnic na lica in v oči.

»Res ne vem, kaj imaš proti meni,« je rekla tožeče.

»Hvale ti ne bom pel.«

»Tega ne terjam,« se je ženski od premagovanja tresla beseda. »To pa lahko rečem, da ti jaz nisem storila krivice. Jaz že ne. Rozalka se je zaradi tega vrnila, ker nisem nehala pritiskati na moža. Da bi ne bila skrbela za Pavlinco, si tudi ne morem očitati. Samo poglej jo, kako se me tišči.«

Ko je začela govoriti, jo je Pečar ošinil z mrzlim pogledom. Nato je ni mogel več pogledati. Premagala ga je solza, ki jo je opazil v njenih očeh. Poleg tega so besede te ženske nanj zmeraj vplivale ko čarovnija. Spomnil se je dne, ko je ko živ mrlič ležal v hiši. Po njenem nasvetu se je bil odločil, da pojde po Rozalko. Dà, saj bi ji bil moral biti le hvaležen. Ta ženska je bila dobra. Zmehčalo ga je, sramoval se je pred njo. Toda ni mogel najti niti besedice zahvale ali opravičila.

»Saj tebi nič ne rečem,« je bilo vse, kar je zmogel. »Toda drugi so hudiči.«

»To tudi jaz trdim,« si je Košanka dala opraviti z otrokom, da bi zakrila solzne oči.

Bilo ji je laže, vendar popolnoma olajšana ni bila.

»Rozalka, to si zapomni,« se ni mogla premagati, ko je srebala kavo, »dobrota je sirota...«

Rozalka ni vedela, kaj naj ji reče.

Ko je ženska odhajala, je Pavlinca pritisnila obraz in dlani na mrzle šipe in jokala za njo.

4.

Lukež je imel ženo, hčer in zemljo. Vse, kar mu je prej — kot je Lmislil — manjkalo do popolne sreče. Ali mu je bilo zdaj prav? Z nobeno besedo ne s kretnjo ni dal tega razumeti. Ali je bil srečen? Na to vprašanje bi si morda ne bil znal odgovoriti. Toda tistega svatovskega veselja prvih dni ni bilo več. Začelo se je vsakdanje življenje. To pa mu je zdaj kot nekdanj kazalo svoj trdi obraz.

Stopil je za hišo, zagledal razdejani, le za silo zametani vogal. Popraskal se je za ušesi. Vodo je zajezil, ob novi povodnji mu ne bo treba trepetati. Le jesenski veter je občutno pihal skozi špranje v kamri. Dnevi so bili čimdalje krajši in mrzlejši. Moral si bo krepko opljuniti dlani in zgrabiti za delo. Da bi koga prosil za pomoč? Ne!

Razkopal je in razmetal hišni vogal. Razkoračen je stal pred odprtino, se smejal in poklical Rozalko. »Glej, nova vrata, s klanca naravnost v kamro.« Rozalka je vzkliknila od začudenja. »Kako boš mogel sam?« Pavlinca se je skobacala skozi odprtino v kamro. Lukež pa je zgrabil za skalo in jo je v nem odgovor na ženine besede položil na temelj.

Ni bil zidar, o ne. Toda polagal je kamen na kamen, tako je nastal nov vogal. Res, zidava taka, da bi se mu bil kdo smejal, če bi zidu ne bil na debelo ometal in izgladil. Bil je zadovoljen. Vsaj za trenotek mu je zrasla samozavest. Zima mu ne bo silila v kamro.

Delo ga je bilo docela iztreznilo iz ljubezenske omame. Zdaj je s hladnim očesom opazoval sebe in okolico. Pred vsem pa ženo. Pomagala mu je, ko je z brunom podpiral streho, da bi mu prehudó ne pritiskala na razpokano zidovje. Držala mu je lestev, ko je plezal na streho ter jo mašil s šopi slame. Bila je preluknjana, da mu je dež silil na izbo. Pri tem delu pa je bilo Rozalki vselej za smeh. Venomer je govorila. Kazno je biló, da so se ji na mah razlili studenci govora, ki jih je dolgo zadrževala.

Ta gostobesednost mu je bila nova in mu ni bila nova. Prej je bila žena skoraj molčeča. Menda zaradi tega, ker sam ni ljubil gostih besed. Pred sosedi nikoli ni varčevala z jezikom. Toda zdaj ji je govorjenje vrelo že od prvega večera. Ta zgovorna odkritost mu je bila od početka po volji. Polagoma mu je začela presedati.

Z nekim občudovanjem mu je opisovala življenje v norišnici, mu pripovedovala o tujih ljudeh in čudnih dogodkih, ki jih je pogosto le napol razumel. Menda še sama ni vsega razumela. Bila je tako

polna same sebe, da ga ni vpraševala, kako je bilo njemu in Pavlinci. Pa saj mu ni bilo do tega. Še ljubše mu je bilo, da je o tem molčala. Pretekle mesece bi bil najrajši izbrisal iz svojega življenja. Rozalka pa mu jih je obujala in pripovedovala stvari, nad katerimi je zardeval in se grozil v svoji duši.

Molčal je. Naj govori, se bo že nagovorila. Toda ni razumela njegovega molka in se ni nagovorila. S prostodušnostjo otroka mu je že v tretje pripovedovala neko grdo zgodbo.

Tedaj jo je ostro prebodel z očmi. Trte, ki jih je držal v rokah, je z jezo vrgel od sebe.

»Kaj goniš vedno eno in isto!« je zarenčal. »Saj bi se lahko že sramovala.«

Rozalka ga je pogledala z dolгим pogledom, bila je prepadena. Težko je zasopla, kakor da jo dušijo zadržane besede. Prej nikoli ni zalajal nad njo, zdaj bi bila tega še najmanj pričakovala. To vedenje se ji je zdelo neumljivo, a nobene ni rekla. Stisnila je ustnice in odšla v vežo.

Pečar je gledal za njo. Čutil je, da se je zakrknila. Ne bo mu več tako odkrita. Biló mu je žal in zopet ni bilo žal. Mu je bila že ljubša taka. Saj bodo nazadnje upravičeno sodili, da je norica.

Zacepetal je z nogo, kakor da odganja tesnobo, ki mu je legala na dušo.

S tistim trenutkom se mu je za trajno razbil občutek nove mladosti. Ali je bil mar tam, ko tistega dne spomladi, preden so mu bili odpeljali ženo? Ne. Tako se mu je zdelo, da življenja ne more nadaljevati tam, kjer ga je bil prekinil. Premaknilo se mu je nekam v stran, na druge kolotečnice. Kam to pelje?

Ne, saj žene ni mrzil, tudi malo ne. Obdajal jo je le z občutkom pomilovanja in nekega podmolklega strahu. Zdaj jo je opazoval čim dalje trezneje. Ne, ni bil le vtis prvega trenutka, da se je spremenila. Ni ga plašil le njen molk, v katerega se je bila zavila, niti zagoneten nasmeh, ki ga je nosila na licih. Vendar si je v svojih mislih, ki so ga spremljale pri delu, slikal le zunanje spremembe. Na tisto, kar ga je opozarjalo na neskladnost med njo in svojo vnanjostjo ter raztrgano hišo.

Po trikrat na dan si je pred razbitim zrcalcem uravnavala počesko. Za delavnik se je še zmeraj oblačila ko za nedeljo popoldne. Za nekatera dela ni več zgrabila, ko da se jih sramuje ali se boji umazati roke. Mnogo se je ukvarjala s Pavlinco. Prav. Toda peklo ga je, da jo je vedno čehljala po laseh in ji vpletala pisane trakove. Pri tem ji je brbljala besede, ki jih ni razumel. Početja, ki so ga navdajala z grozo. Biló mu je, kakor da se mu reži iz njih pomanjkanje njenega razuma...

Stal je na poti, ki je vodila v senožet in kopal. Deževje je pokvarilo stezo, treba jo je bilo razširiti. Prišel je Mejač, se ustavil prav pred njim, oslonil koš v breg in počival.

Lukež mu je odzdravil in kopal dalje, srditeje ko prej. Ko sosed le ni odšel, se je dvignil, si obrisal brke in stikal po žepih za pipo.

Spregovorila sta. O jeseni, o vremenu, o delu. Nato sta umolknila.

»Nekaj ti porečem, a ne zameri,« je zopet začel Mejač.

Pečarjev obraz je spreletela temna senca, neka nedoločna slutnja mu je ko grenka kaplja kanila v dušo. Od sosedov ni pričakoval nič dobrega. Prižgal si je pipo in se odhrkal. No, da. Naj le govori.

»Rozalka raznaša neke neumnosti po vasi,« je menil sosed. »Ne bom ti jih ponavljal, saj niso za med ljudi. Rekel sem, povem ti; saj veš, kaj si lahko mislijo. Ni je treba prijemati zaradi tega, le rečeš ji lahko.«

Bilo jima je nerodno. Lukežu in sosеду, ki je koj nato odšel. Ni se ozrl, a je slišal, kako strastno zvenijo Pečarjevi udarci.

Preklemana ženska! Bilo je prvič, da je bil Lukež zavestno hud na svojo ženo. Misli so se mu vžigale ko iskre pod krampom in zopet ugašale. Saj je vedel, da Rozalka zahaja v hiše, večkrat tudi s Pavlinco, a se ji tega ni upal prepovedati. Težko mu je delo, da ne upošteva njegove mržnje in prezira do ljudi. Sramoval se je, da nedeljsko oblečena, brez dela postopa po tujih izbah. In zdaj še to... kakor da hoče po sili dokazati... Hudič!

Pipa mu je ugasnila. Orodje je vrgel čez rame in odšel domov.

Hiša je stala nezaklenjena, Rozalke ni bilo nikjer. Ko je nemiren hodil po izbi, se mu je čimdalje huje nabirala jeza. Odšel je pred hišo, a tudi tam ni imel obstanka. Slednjič jo je zagledal na klancu. Mudilo se ji je. Pavlinca, ki je imela od mraza rdeč nosek, je tekla za njo.

»Kod pa lajnáš tako dolgo?« jo je trdo sprejel, ko je stopila v izbo.

»Saj še ni poldan,« se je zavzela.

Nato se je zdrznila. Bilo je, kakor da ji je ledena kaplja mržnje kanila v dušo. Odšla je pred ognjišče.

Molče je pripravila kosilo in ga postavila na mizo.

Lukež je jedel, toda ni se mogel iznebiti nejevolje. Rozalki ni šlo v slast, moža je venomer opazovala izpod čela. Saj po njenem ni imela vzroka za vznemirjenje. Odkar jo je bil rezko zavrnil zavoljo neumnega brbranja, ga je gledala nekam zviška, hkrati se ga je bala.

»Kakšen pa si?« je slednjič spregovorila.

»Kakšen?«

Pečar je bil le napol dvignil glavo.

»Držiš se, kakor bi česen jedel,« se je zasmejala bolj iz neumne navade in iz neke tesnobe kakor zaradi prispodobe; pri tem so se ji tresle ustnice.

Bil je čas, da ji pove, kar mu je bilo na srcu.

»Nočem, da se vlačiš po drugih hišah. Ali ni naša zadosti velika?«

»Zakaj bi morala biti zmeraj doma?«

Rozalkine oči so izražale otroško začudenje. En sam pogled v tiste zenice in človek bi ji ne bil mogel zameriti. Moža ni mogla razumeti. Kaj pa dela slabega? Zdaj, ko je več mesecev brez prestanka preživela v tako pisani družbi, res ni več našla obstanka doma.

Lukež ni prezrl začudenja in nerazumevanja v njenih očeh. Biló mu je, kakor da ga je oplazila s šibo.

»Hudiča, ali naj ti mar razlagam ko otroku,« jo je prebadal z zenicami. »Sama bi lahko razumela,« je vzkipel. »Poleg tega govoriš neumnosti, da se ljudje zgledujejo...«

Pavlinca si je vtikala žlico v usta, gledala zdaj očeta zdaj mater, obraz se ji je pačil na jok.

Rozalka je hotela nekaj odgovoriti, pol besede ji je bilo že zdrknilo z jezika, a je nenadoma umolknila. V očeh ji je poblisknilo sovražstvo. Mož vpije nanjo, to je bilo vse, kar je mogla razumeti.

Pobožala je Pavlinco, otrok se je globoko oddahnil.

»Kaj bomo pa jedli, če ne pojdemo med ljudi?« je slednjič rekla plaho, skoraj tiho; sovražen blesk v očeh pa ji ni ugasnil.

Pečarju se je tresla žlica, požirek mu je zastal v grlu.

»Kaj pa nam dajo ljudje?« je zategnil.

»Kaj res misliš, da ješ svoje?« je žena zmagovito dvignila glavo. Mož jo je gledal, kakor da je ne razume.

»Kaj ni bilo naše, kar si prinesla od Košana?«

»Že. Pa kje je že tisto! Poleg tega ne moremo živeti od samega krompirja in od zelja. Sam veš, da ni bilo pri hiši niti zrna niti črnega solda.«

Rozalka je govorila malce razburjeno, a pogumno in rezko. Vedela je, kaj pravi. Lukeža je vsaka beseda zadela ko udarec po glavi. Strmel je, a vendar ni bilo nad čem strmeti. Vsak dan je dobil zajutrek, kosilo in večerjo. Pred njim so stali zabeljeni žganci. Nad tem bi bil moral strmeti. Pa se niti v mislih ni vpraševal, odkod to prihaja. Kakor da je še zmeraj v ječi in prepušča skrb za preživljanje neki višji sili.

Šele tedaj mu je jasno prišlo v zavest, da so shrambe strahotno prazne. Drugi so obdelovali njihovo zemljo in pospravili pridelke. Nenadoma mu je vstala pred oči vsa velikost bede. Že prej mu je šla trda, a zdaj mora beračiti. Če ne berači on, berači žena. Saj to je vse eno.

»In da so ti ljudje dajali?« se je začudil.

Rozalka mu ni odgovorila, kakor da je bil vprašal samega sebe. In si je tudi sam odgovarjal. Morda so dajali zaradi tega, ker se ga bojijo. In ker se čutijo krive. Plačevali so ji neumne besede. In ji v tistem trenutku ni več zameril postopanja po tujih izbah in neumnega gobeždanja. Zavest bede in ponižanja je prevpila vse drugo.

»Kje si to dobila?« je vprašal zamolklo.

»Od Močilarice.«

Jed, ki je stala pred njim, se mu je zagnusila. Položil je žlico na mizo in potisnil skledo od sebe.

Molče je posedel še nekaj trenutkov, nato se je dvignil. Rozalka ga je videla, kako je omahovaje odšel skozi vežo. In nato s košem na hrbtu po klancu.

Odprla je okno.

»Ali ne boš kosil?«

Glas ji je bil plah, proseč, kakor da se je zaradi nečesa zbala. Lukež se ni ustavil ne se ozrl. Dà, saj bi bil moral biti ženi le hvaležen, a se ni znal premagovati. Podvizal se je za grmovje, kjer je sedel na mahovito skalo ob potoku in si z dlanjo obrisal potno čelo.

IGOR VIDIC

LA GIRONDE

II. »LES DROITS DE L'HOMME«.

Seja ustavodavne skupščine. Dvorana je polna poslancev, plemičev v škrlatno-zlatih oblekah, duhovščine in meščanskih poslancev, oblečenih v črne plašče brez vsakih okrasov. Na levi predsedništvo (zvišeno), potem govorniški oder, ograja, klopi s poslanci in končno galerija, polna ljudstva vseh stanov in starosti. Svečana razburjenost je prevzela vse.

Bailly *(kot predsednik):* in ... tako danes polagamo temelje za novi, skupni dom. Resen in svečan je ta trenutek, poln važnosti in odgovornosti — krojimo pravico in zakon naši domovini, za nas in naše zanamce. Zato začnemo delo, h kateremu nas je pozvala volja naroda, z globoko resnobo, jasnih, prečiščenih duš in odkritih besed *(pohvala v vsej dvorani)*. Kot predsednik pozivam gospoda Mounierja, poročevalca zakonodajnega odbora, da prečita besedilo ustavnega načrta.

Mounier *(stopi na govorniški oder. Tišina):* Meščani! Zastopniki naroda!

Cazalès: Ugovarjam!

Bailly: Razlog, prosim?

Cazalès: Nagovor gospoda poročevalca je okrnjen. Če je že posebej in to na prvem mestu imenoval in s tem pozdravil tretji stan, moral bi že iz načela pravičnosti omeniti tudi višja in starejša stanova!

(Nemir; med plemiči klici: »Tako je! Neverjetno!«)

Cazalès: Kje se v njegovem nagovoru omenja cvet Francije, njeno viteško plemstvo, kje ponos svete Cerkve — častita duhovščina? Vprašam vas: ali se sme prezreti naslov, podarjen od samega kralja za nevenljive zasluge meča in uma? *(Nemir)*

v dvorani med meščani; živahno gibanje na galeriji; šum narašča; iz vrst meščanov se dvigne smelo in ponosno poslanec.)

Mirabeau: Mladi prijatelj! Plemstvo je bilo podeljeno našim prednikom, ne nam. Oni so ga mogoče tudi zaslužili. Ali resnica je tudi, da je narsikateri njihov naslednik iz te časti zgradil trdnjavo puhlosti in predsodkov! Vsebina plemiškega naslova, plemstvo duše in duha, je izginilo, a ostala je prazna oblika, brez prave vsebine, naslov. Vicomte de Cazalès, grof Mirabeau vam priporoča: Osvobodite se praznega naslova, ki Vas sam ne more povišati! *(Burna pohvala zajame vso dvorano. Z galerije klici: »Živel Mirabeau!«.)*

Bailly *(mirno)*: Niste zahtevali besede, meščan.

Mirabeau *(viteško)*: Pogrešil sem, meščan predsednik. Oprostite mi, Vi in vsi! *(Ploskanje.)*

Abbé Maury: Prosim besede!

Bailly: Imate jo.

Abbé Maury: Zastopniki naroda! Preden se dogovorimo o smernicah in načelih naše nove državne ureditve, moramo se predvsem baviti z vprašanjem, ki se tiče tako Cerkve kakor države. Mislim na fevdalne odnose duhovščine, njih pravice in svoboščine. *(Nemir v dvorani.)*

Mirabeau: Prosim besede!

Bailly: Izvolite.

Mirabeau: Sodim, da bi bilo naravnejše in pravilnejše, da najprej slišimo o ustavnem načrtu, ki so ga pripravili naši odlični strokovnjaki, tovariš Mounier in drugi. Prepričan sem namreč, da bo že v načrtu samem označen izhod iz tega, priznajmo, zelo perečega vprašanja, izhod, ki bo v skladu z novo smerjo našega državnega življenja. Tovariši, ne pozabimo, da polagamo temelje novi, silni in svetli dobi, v kateri nam sveti novo solnce — svoboda, in nam ukazuje nov gospodar — narod! *(Burna pohvala po dvorani. Z galerij navdušen klic: »Mirabeau — oče naroda!«.)*

Abbé Maury: Vendar menim...

Mirabeau: Zato se predvsem obračam do vas vseh, ki ste srečni dediči pravic in svoboščin, z resno in toplo prošnjo, da nam pomagajte nesebično in srčno. Nobena žrtev nam ne sme biti pretežka, nobena odpoved prevelika!

Vicomte de Noailles: Tako je!

Duc d'Aiguillon: Besedo, prosim!

Bailly: Imate jo.

Duc d'Aiguillon: V tem svečanem trenutku, ko raste iz razvalin preteklosti mlado, novo življenje, mi dovolite, da vam, zastopniki naroda, sporočim mnenje tistega plemstva, katero je vedno zvesto in pošteno branilo potrebe in življenjske zmožnosti Francije in njenega naroda. Od nas se zahteva delo

za skupnost — dali ga bomo! Od nas se zahtevajo žrtve — ne bodo nam pretežke. Podreti hočemo tesne ograje plemiških pravic — odprli bomo solncu svobode pot tudi v naše dvore! (*Burna pohvala v skupščini. Med duhovniki nemiren šepet in dogovori.*)

Vicomte de Noailles: Še meni besedo!

Bailly: Prosim...

Vicomte de Noailles: Soglašam popolnoma z izvajanjem tovariša d'Aiguillona! Če gre za blagor skupne domovine, bo francosko plemstvo znalo in umelo posnemati svetle zglede svojih prednikov. Naj ne bo mejà, naj ne bo razlik, kjer bijejo zvesta srca za narod in Francijo. (*Burno navdušenje zavlada v doorani; poslanci se objemajo, kričijo, mahajo z rokami. Okoli Abbé Mauryja so se strnili duhovniki v resnem pomenku. Galerije, vzhičene in vesele ploskajo in vzklikajo: »Živel!«*)

Leguen de Kéréngal: Najlepše prosim...

Bailly: Čujmo, zastopniki naroda! (*Doorana se umiri.*)

Leguen de Kéréngal: Nisem zastopnik visokega plemstva. Bretonski plemiči obdelujemo zemljo skupno s sosedi kmeti. V zmislu naravne pravičnosti bi bilo, če bi se prostovoljno odrekli onim zemljiškim predpravicam, katere kvarijo čisto soglasje najpotrebnejše družabne skupnosti pri nas — dobrega sosedstva. Zato predlagam, da se odpravijo zemljiške pravice graščin ter da se uredi razmerje do nesvobodnih kmetovalcev in najemnikov! (*Pohvala.*)

Mirabeau: Čestitam Vam, Léguen de Kéréngal. Potrdili ste dober glas o bistrh glavah, ki jih je vzgojila bretonska zemlja. (*Ploskanje.*) Meščani! Tovariši! Vidim popolno razumevanje za potrebe novega velikega časa. Uverjen sem, da tudi častita duhovščina...

Abbé Maury (nervozno): Ne dovolite mi besede...

Mirabeau: Prosim besede za gospoda Abbé Maurya!

Bailly: Imate jo.

Abbé Maury: Zastopniki naroda! Mnogo lepih besed smo slišali danes. Novo, mlado in sveže gibanje se je rodilo v naši zemlji. Gibanje, ki podira zapreke, da bi si zgradili naš lepši skupni dom. Slišali smo tehtne besede našega plemstva, slišali plemenite in zanosne misli grofa Mirabeauja. (*Klici: »Živel!«*) Vendar soglasje duš ne bo popolno, dokler jasno in čisto ne zadoni glas duhovščine, ki skupaj z glasovi plemstva in meščanstva šele ustvarja skladnost državnega blagoglasja! Zastopniki naroda! Žrtve so Bogu dopadljiva dela in gradé stopnice k prestolu Najvišjega. Narod je danes uprl oči v nas, tisoč in tisoč duš nemirno pričakuje naše odločitve. Ne bojte se! Duhovščina, zrasla med narodom, ki je vedno delila veselje in žalost s svojimi ovčicami, ne bo stala ob

strani, ko se zahteva tudi od nje težka — morda največja žrtev. — Samo, da je narodu v prid! (*Pohvala v vsej dvorani.*)

Mirabeau: Čestitam, Abbé Maury! (*Polglasno Duc d'Aiguillonu*): Dobro se je postavil!

Duc d'Aiguillon: Gotovo. Veste... (*Glas se izgubi.*)

Lally-Tollendal: Prosim za besedo!

Bailly: Izvolite...

Lally Tollendal: Zastopniki! Meščani! Znano je, da je nevednost vir vsega zla. Nevednost, pozaba ali celo kršenje človeških pravic, tistih, ki smo jih prinesli s seboj na svet, ki so večne in trajne, pa so korenine največje narodne nesreče. Da bi narod budno ohranil to svojo najsvetejšo last, bi bilo priporočljivo, da se na čelu nove ustave utrdijo in podčrtajo prvobitne človeške pravice, na katerih mora sloneti ves družabni državni red. Te pravice bi bile: svoboda, lastnina, varnost in pravica naroda, da se upre zatiranju. (*Burno ploskanje.*) Te pravice so in morajo ostati svete in nedotakljive, ker so hčerke prirode! (*Odobravanje.*)

Mirabeau: Še jaz...

Bailly: Prosim...

Mirabeau: Dodatno k zelo umestni pripombi tovariša Lally-ja bi si dovolil še nekaj besedi. Nova ustava bo splošna osnova za našo novo državno ureditev. Oblast naroda brezpogojno terja izpremembe v notranji državni ureditvi, predvsem glede postavljanja, odpuščanja in odgovornosti prvih služabnikov države, vlade. Tovariši! Tu moramo jasno in glasno ugotoviti, da svobodni narod sam vodi vso politiko! Vlada je le njegova volja! Ta volja pa je živa in resnična le tedaj, če so dejanja državnikov, oziroma ministrov res v popolnem skladu s skupno voljo. (*Klici »Tako je!«*) Za pogreške vlada odgovarja narodu! (*Burna pohvala.*) — Druga važna osnova, ki se bo morala podčrtati v naši bodoči ustavi, kateri vsi želimo, da bodi oznanjevalka svobode vsem narodom (*ploskanje*), je delitev oblasti. Naj bi velika duhova Montesquieuja in Rousseauja gradila našo novo ustavo. Potem bomo lahko mirno zatisnili oči. (*Burno, dolgotrajno odobravanje. Na galeriji v prvi vrsti se oglasi*)

Vergniaud: Vse gre dobro. Vendar se bojim...

Barbarroux (poleg): Bojite se? Zakaj pa?

Vergniaud: Voditi narod ni zabava za slavohlepneže, to je najtežje, najodgovornejše delo, terja mnogo čednosti: stvarnosti, pretehtanosti, dalekovidnosti, širokih pogledov, značajnosti, pa resnične dobrote in vere v dobroto! — Ta naloga raste iz dneva v dan in le velik um, zlato srce in solnčno čist značaj jo izvrši uspešno!

Barbarroux: Res je. A glejte naše zastopnike! Mar niso polni solnca in toplote? Živel Mirabeau! (*Galerija bučno ponovi klic: »Živel Mirabeau!«.*)

Bailly (*po kratkem odmoru*): Mislim, zastopniki naroda, da smo zadoosti premislili in pogledali ter lahko začnemo delati. (*Pri-trjevanje.*) Imejmo pa vedno na umu staro resnico, da je življenje zavozlano s težkimi vprašanji ter da je najvišja umetnost državnika urediti vse v čim večji skladnosti; zato mora državnik misliti za vse! (*Burna pohvala.*) Pozivam torej poročevalca odbora za ustavni načrt, da nastopi svojo poročevalsko službo. (*Svečana tišina zavlada po vsej dvorani. Glas poročevalca odmeva svečano in nemoteno po dvorani. Vse oči so uprte vanj.*)

Mounier: »Zastopniki francoskega naroda, zbrani v narodnem zboru, so spoznali, da so nevednost, pozaba ali podcenjevanje človeških pravic edini razlogi za nesrečo naroda in za propad vlade, zato so sklenili, da v svečani izjavi poudarijo prirodne, neutaljene in svete človeške pravice...«

(*Med svečano tišino počasi pada
zastor.*)

III. »MARSELJEZA«

Majhna, skromno opravljena sobica na Montmartru. V ozadju veliko okno s širokim razgledom na ta slikoviti del starega Pariza. Na desni zavesa, ki loči spalnico (alkoven) od sobe. V sredini miza s stoli. Na levi polica s knjigami in spisi, dalje špinet, na njem kup not ter gosli (violon). Pozno popoldne.

Rouget de L'isle: *gardni poročnik sedi za mizo ter urejuje beležke.*

Gospa Lagrange (*njegova gospodinja skozi vrata na levi zadaj*): Gospod! Gospod!

Rouget (*zamišljeno*): Da. Takoj...

Gospa (*razburjeno*): V mestu bije plat zvona... Bobni ropočejo ne-
prestano... Narod se zbira... sekire in puške nosijo...

Rouget: Res? Kaj je zopet?

Gospa: V Marseillu bajè gori pristanišče... tisoč ljudi je mrtvih...
angleško vojno brodovje obstreljava luko...

Rouget (*malomarno*): Ne bo sile, gospa Lagrange.

Gospa (*živahno*): Ali gospod! Če je dejal sam gospod Préjean — saj
ga poznate — trgovec z ribami, da že osem dni ni prejel
naročenega blaga. To vendar nekaj pomeni!

Rouget: Ali...

Gospa: Sumljivi ljudje pohajkujejo po Parizu, vpijejo in pretijo...

Rouget (*odločno*): Gospa! — Najboljše je, da smo v teh dneh popol-
noma mirni in da ohranimo zdrave živce.

- Gospa:** Res je. Tako je vedno dejala moja pokojna teta. Toda...
- Rouget:** Razburjenje škoduje, posebno ženskam...
- Gospa:** Tudi to je res. Saj bom tudi jaz mirna, čisto mirna. Ali...
- Rouget:** Če kdo vpraša po meni, prosim, pustite ga takoj v sobo. Pričakujem važnih novic.
- Gospa:** Oh, brez skrbi, gospod, saj veste...
- Rouget:** Torej — na svidenje, gospa Lagrange.
- Gospa** (*s poklonom*): Gospod! (*Odide vzdihujoč.*)
- Rouget:** Vendar že! (*Išče po spisih.*) A — tu je! Sekcija XII... 115 prostovoljcev... bo že dovolj — za prvo silo. Kje je? Aha! (*Vstane ter vzame s špineta polo papirja ter zapisuje beležko.*) Sekcija XIII — to je tu... da! (*Trkanje.*) Prosto!
- Dijak in Marion,** njegovo dekle (*še pri vratih kličeta*): Rouget! Novice! Novice!
- Rouget** (*naglo vstane ter jima gre nasproti*): Pozdravljena! Kar na delo, otroka. Tu imam...
- Dijak:** V Marseillu vre!
- Marion** (*navdušeno*): Zbirajo se bataljoni narodne straže!
- Dijak:** Noč in dan so v orožju. Mi pa čakamo!
- Rouget:** No, saj boš dočakal. Ognjenik se giblje, kmalu bo katastrofa tu.
- Dijak:** A oni zgoraj?
- Rouget** (*bridko*): Ne vprašuj, fant. Slepo tavajo v pogubo.
- Dijak:** Pravijo, da Mirabeau neprenehoma poroča kralju.
- Rouget:** Edini videc v deželi slepcev.
- Marion:** Zaslepljenci! A Charles bi le stražil in streljal. Odkar je padla Bastilla, je ves v ognju.
- Dijak:** Moja dolžnost je, da služim narodu!
- Marion** (*žalostno*): In jaz — sem deseta skrb, kaj ne?
- Dijak:** Saj nisi otrok, Marion! Časi so preresni za neumnosti.
- Marion:** Neumnosti? Najina mlada sreča ti je neumnost?
- Rouget:** No, kaj pa še? Se bosta še spričkala? Sedaj ko se bijemo za pravice nas vseh?
- Marion:** Vse to vem. Ali da bi bilo radi tega najine ljubezni konec?
- Dijak:** Saj je ni. Samo časa ni zanjo.
- Marion:** Taki ste moški! Vse vam je važnejše od domače sreče!
- Dijak:** Vendar nisi ljubosumna na Francijo?
- Marion:** Ne. Ali svoje ljubezni ne dam in borila se bom zanjo.
- Rouget** (*smehljaje*): Tudi zoper Francijo?
- Marion:** Tudi! Vi moški nimate globočine čuvstev, ne poznate žrtvovanja v ljubezni. Samo ideje vas nosijo v meglena neznana jutra, a domača sreča vam je prazen nič.
- Rouget:** Dovolite! Dekliška ljubezen je močna, ali usmerjena je v ozko strugo lastnega bitja. Moška ljubezen objema vesoljstvo!
- Marion:** Sedaj pa še Vi!

- Dijak:** Pomiri se vendar, deklič! Bo že zopet mirnejši čas — in tedaj...
- Marion:** Tedaj bo najina ljubezen stara in zaprašena.
- Dijak:** Marion! Ne izmišljaj si romanov. Bodi moja dobra tovarišica v borbi za pravico! Skupaj se bova borila do končne zmage. Hočeš?
- Marion:** Hočem — Charles (*mu da obe roki*).
- Rouget:** Hvala Bogu! — Sedaj na delo! Charles — poglej, prosim, ali je spisek sekcije XII. točen!
- Dijak:** Daj, da vidim. (*Čita mrmraje.*) Da, v redu je.
- Marion** (*ob oknu*): Hrumi in buči... bobni, zvonovi — kakor za vojsko.
- Rouget:** Saj je tudi vojska! Vojska naroda —
- Dijak:** Za svoje pravice!
- Gospa** (*pri vratih*): Neki gospod...
- Barbarroux** (*naglo vstopi ter jo vljudno odrine*): Oprostite... Pozdravljeni!
- Rouget:** Dobrodošel. Hvala, gospa... (*Gospa se umakne.*)
- Barbarroux:** Cel koš novic. Marseljci so tiči! Moji Marseljci! Zbrali so že vse bataljone, pripravili orožje in strelivo. Narodni tabor! Samo znamenje — in odrinejo. Naj se le varuje brandenburški vojvoda!
- Marion:** Vojna z Nemčijo? Ali res?
- Dijak:** Morda s celo Evropo! Mar nam je!
- Rouget:** Ali so res prestopili mejo?
- Barbarroux:** Res. Davi mi je pravil Louvet...
- Louvet** (*z leve*): Me že opravljaš? Živeli! Kaj sem neki govoril?
- Dijak:** Da je bajè meja...
- Louvet:** Prekoračena. Točno. Oborožena resnica v prid kralju! To je dvorna spletkal!
- Barbarroux:** Za to visoko gospodo mednarodne pravice sploh ni!
- Louvet:** To je za ljudstvo, dragi moj. Za gospodo veljajo višji zakoni.
- Dijak:** Milejši!
- Rouget:** Kaj sedaj? Caveant consules...
- Dijak:** In Lafayette?
- Louvet:** Zvesto straži s svojimi gardisti!
- Barbarroux:** Čuvarji naroda! Sijajni Moreau de St. Mery je dobro zadel.
- Rouget:** Vendar je nevarnost tu.
- Louvet:** Mislim, da bo narod na to zahrbtno žalitev odgovoril. Odgovoril bo možato, trezno in mirno.
- Barbarroux:** Z orožjem!
- Louvet:** Tudi to je verjetno.
- Marion:** Torej res vojna? Vojna na zunaj in na znotraj?
- Dijak:** Zakaj ne? Mar pravice naroda niso vredne žrtev?
- Barbarroux:** Krvava zarja je oznanjevalka luči in belega dne!

Vergniaud (z leve): Pozdravljeni!

Rouget: Vergniaud!

Marion: On!

Dijak: Živel!

Vergniaud: Oprostite mi nenadni prihod. Prijatelji! Stvar je resna ter se poostruje vsako uro, vsako minuto. Neodločnost ali vpitje tu ne pomaga nič. Treba udariti na zvon in pokazati pot: Naprej narod! — Ali smo pripravljeni na ta ukaz? Ali se zavedamo odgovornosti, ki jo prevzamemo? Ali bomo dovolj močni, jasni, bistrovidni in plemeniti?

Louvet: Ti dvomiš, Vergniaud?

Barbarroux: Vsi smo s Teboj!

Dijak: Bataljoni čakajo!

Marion: Narod Vas ljubi!

Rouget: Naprej! Vódi, Vergniaud!

Vergniaud: Navdušenje je lepo, toda prijatelji, plamen iz kupa slame hitro dogori. Vedeti moramo, da smo začeli in da je vsak korak nazaj ali v stran, vsak najmanjši umik nesreča za nas vse in nesreča za našo bodočnost.

Rouget: Kaj še premišljujemo?

Louvet: Kdaj udarimo?

Dijak: Danes! Takoj!

Vergniaud: Počakajta! Samo trenutek pomislimo. Bodoči veletok šteje šele nekaj kapljic. Množica čaka uspehov. Torej...

Barbarroux: Marseille je pokazal pot!

Vergniaud: Lepo. A Marseille je Marseille. Mi hočemo Francijo! Ta lepa zakleta devica še spi. Še vedno spi v svojih vaseh, trgih in starih mestecih. To bo treba zbuditi k delu. Če zatrobi Pariz, naj odjekne Francija!

Dijak: Mora! Kakor grom pojde naš glas čez zemljo...

Louvet: Zastave! Bobni! Zvonovi!

Barbarroux: Bataljoni naroda!

Marion: Vse, kar čuti in hoče!

Vergniaud: Marseille je prišel. Dobro. Nadaljevati moramo v Parizu, Nantesu, Lyonu, Grenoble-u — povsod. Odposlanci naj nemudoma pričnejo z delom. Še danes moramo razdeliti delo ter določiti vsakemu svojo nalogo. Rouget!

Rouget (*séde*): Takoj bomo pozvali... Charles! (*Išče med spisi ter zapisuje podatke!*)

Dijak: Pozivnice? Daj! Vzamem jih!

Marion: In jaz!

Rouget: To je dekle! Lahko si čestitaš, Charles.

Marion: Saj to ni nič, prosim Vas...

Vergniaud: Vsaka pomoč je dragocena, moja mala.

Rouget (*vstane*): Tu so pozivnice. Bodita urna. Še danes...

Marion: Gotovo. Z Bogom! Pojdi, Charles!

Dijak: Takoj! Živeli!

Vergniaud: Na svidenje!

(Marion in Dijak odideta. Ostali so posedli zamišljeno okoli mize. Večeri se.)

Vergniaud *(po kratkem odmoru)*: Torej — odločili smo se, dragi, kaj ne? Boj se začanja. Boj za človeške pravice, za človeško dostojanstvo...

Louvet: Za blagor naroda!...

Barbarroux: Narod vstaja...

Rouget: In pojde do zmage! Čutim...

Vergniaud *(počasi)*: Verujem.

Barbarroux: Pesem ga bo vodila, pesem izpeta iz mraka v luč!

Rouget *(zamišljeno)*: Pesem... da, pesem.

Louvet: Pesem — najpristnejši glasnik vseh src.

Vergniaud: Pesem o svobodi — njen zanos polje v toku krvi. Vžiga, žge...

Barbarroux: V zvoku njenih fanfar plavaš kakor na krilih bogov! *(Odmor.)*

Vergniaud: Čas bo, prijatelji. Kliče nas dolžnost. Louvet prevzame Lyon...

Barbarroux: Jaz Marseille!

Vergniaud *(smehljaje)*: Gotovo. Bailly-ju prideliemo Pariz.

Barbarroux: Privedem vojsko!

Louvet: Ves narod pod zastavo!

Rouget: In pesem ž njim...

Vergniaud: Na delo torej! Meščan Rouget...

Rouget: Zapisal sem. Ne skrbite! Vse bo naréd. Vse.

Vergniaud *(mu stisne roko)*: Prepričan sem...

Louvet: Gremo?

Barbarroux: Na svidenje! *(Odidejo.)*

(Večeri se: Ogromna senca Pariza v ozadju se razžari v žaru svetilk. Hrum in šum množic, podoben brenčanju ogromnega panjù ostaja v daljavi. Ropot bobnov in plat zvona. Klici. Povelja.)

Rouget *(sam; urejuje spise ter jih zveže v sveženj)*: To je gotovo. *(Hodi po sobi gor in dol)*: Kaj je še potrebno? *(Zamišljeno)*: Pesem... Kako je dejal Barbarroux? »Pesem ga bo vodila.« Ubogi moj narod, nimaš pesnikov in dvornih skladateljev, da ti zložijo himno. *(Ob oknu)*: Moj Pariz! Veliko, sijajno srce Francije! Lepi, razkošni, nemirni moj Pariz! V Tebi trepečejo vse strasti in želje naroda, vse njegove bolečine in radosti. Pariz... *(Hodi gor in dol po sobi z velikimi koraki; pogled se mu ustavi ob špinetu.)* Ko bi mogel, ko bi mogel... *(Kakor zamaknjeno, tiše)*: Vidim vojsko: v dolgih vrstah se premikajo čete v boj. Zemlja grmi pod njihovimi koraki, bobni ropočejo, prapori vihrajo v vetru. Stari, mladi — vsi!

Otroci zemlje, Francije — narod, moj narod... To niso mezniki, ni ohola najemniška vojska — ne, to je narod v orožju! Otroci domovine — naprej! Branimo čast svoje zemlje, branimo žene in deco našo. Naj kri nečistih, nenasitnih vragov zalije naša polja — lepše bo cvetela roža Svobode! (*Mrzlično séde k špinetu ter udari par akordov*): Naprej otroci... dan slave je prišel; nam preti krvavi meč samosilnikov... pojdemo v bojni red... Naprej, otroci, v čast Francije!

(Z ozadja kriki, šum. Rouget igra, vase zatopljen, melodijo Marseljeze.)

(Zastor.)

RAJKO NAHTIGAL

PROFESOR MATIJA MURKO

Med one izredne, za naš narod in splošno človeško kulturo zaslužne može, ki jim mora posvečati svojo pozornost naša kulturna javnost, spada nedvomno tudi znanstvenik velikih potez, učenjak mednarodnega slovesa, profesor Matija Murko. Že sijajni zunanji potek njegovega življenja jasno priča o njegovih posebnih sposobnostih in njegovi življenjski pomembnosti. Rojen leta 1861 10. februarja v kmečki hiši v Drsteli v ptujski okolici, nedaleč od rojstnega kraja našega slavnega Franca Miklošiča, katerega učenec je pozneje tudi bil, je dovršil vse svoje študije z odliko, tako da je dosegel redko čast, da je bil l. 1886 na dunajski univerzi promoviran za doktorja filozofije »sub auspiciis imperatoris«. S štipendijo te univerze je preživel nato skoro dve leti v Rusiji, na kar je postal na Dunaju profesor ruščine na zavodu za vzhodne jezike in na konzularni akademiji ter poročevalec o slovanskih listih pri ministrstvu za zunanje zadeve. Poučeval je tudi slovenščino na terezijanski akademiji ter bolgarščino na orient. zavodu. Pri tem je takoj zavzel odlično mesto ne le v dunajski slovenski, temveč sploh slovanski koloniji ter bil v ozki zvezi tudi s slovenskimi in slovanskimi poslanci, kar je bilo v mnogem v prid raznim slovenskim narodnim zadevam. L. 1896 se je habilitiral na univerzi za slovansko filologijo s posebnim ozirom na zgodovino slovanskih literatur. L. 1902 je odšel kot redni profesor slovanske filologije in naslednik Gregorja Kreka v Gradec, kjer je ostal do l. 1917. Tedaj je bil pozvan na najvažnejšo stolico slovanskih jezikov in literatur v Nemčiji v Leipzig za naslednika najznamenitejšega nemškega slavista Avgusta Leskiena. Toda tu je bilo Murku usojeno prebiti le malo časa (do l. 1920), kajti dalekosežni narodnostni prevrat kot posledica svetovne vojne je Murku utrl pot v središče slavističnih študij v zlato Prago, kjer je takoj zavzel eno iz vodilnih mest. Dasi

profesor za južnoslovanske jezike in književnosti je bil glavni vodja in organizator velikega novega seminarja za slovansko filologijo na češki Karlovi univerzi. L. 1922 je stopil z mlajšim češkim kolegom Oldřichom Hujerom na čelo največjega in najbolj centralnega sedanjega znanstvenega časopisa za slovansko filologijo »Slavije«, nadaljevalca »Arhiva za slovan. filol.« V. Jagića. L. 1930 je kot predsednik vodil I. kongres slovanskih filologov v Pragi, a l. 1933, eno leto po vpokojitvi kot profesor, je bil izvoljen za predsednika velikega in velepomembnega »Slovanskega instituta« (ústava) v Pragi, ki mu je pred njim predsedoval slavní pisec novih »Slovanskih starožitnosti« Lubor Niederle, kateri je to smatral za svoje veliko odlikovanje. Tudi tu, na tej novi postojanki, snuje mladeniški starec nova organizatorna dela kakor n. pr. neke vrste enciklopedijo slovanske filologije i. dr. Da je Murko član skoro vseh važnejših tu- in inozemskih znanstvenih akademij in društev, tudi »Doctor honoris causa«, se razume samo po sebi.

Za te različne in težke naloge, ki mu jih je stavljal in mu jih stavlja življenje, je usposabljal in usposablja prof. Murka ne le čar in sposobnost njegove osebnosti in njegovo sila obsežno znanstveno znanje, temveč tudi njegovo poznavanje vsega slovanskega sveta iz očevilstva ter praktično znanje vseh slovanskih jezikov, v čemer se ne more meriti ž njim noben drug slavist. Z isto lahkoto, kakor govori in piše slovenski in srbohrvatski, piše in govori tudi češko, rusko itd.

Znanstvene smeri, v katerih se je prof. Murko izkazal kot izvirni raziskovalec neobičajnega formata, zadevajo poleg ožjih slovansko-filoloških vprašanj predvsem slovansko literarno in kulturno zgodovino vseh dob, slovansko narodopisje, južnoslovansko narodno epiko, zgodovino slovanske filologije in slovanske vzajemnosti ter znanstveno osnovano informativno delo, zlasti o Jugoslovanih. Njegov znanstveni glas se je oglašal in se oglaš vedno tudi k vsem važnim našim splošnonarodnim vprašanjem.

Dasi je bila Murkova doktorska disertacija iz področja germanske filologije o nekih starovisokonemških glosah, ga njegovo promocijsko predavanje o pomenu tujk veže bolj z Miklošičem, kateremu je bil pomagal urejevati etimološki slovar. Da, še pred promocijo se je o priliki 70-letnice Fr. Miklošiča l. 1883 v brošuri »Miklošič i Hrvati« zavzel kot voditelj slovenskega dijaštva in predsednik društva »Slovenije« za svojega učitelja, da ga brani pred neosnovanimi očitki animoznosti proti Hrvatom, pa je pri tem pokazal lepo slavistično znanje. Poleg tega je podal v spisu že tudi značilno izjavo, »da spada k najprepričnejšim zastopnikom« ideje »hrvatsko-slovenske zajednice« in »da se mu zdi potrebno in seveda tudi mogoče, da se počasi oni proces, kateri je Hrvatom in Srbom dal jeden književni jezik, razširi tudi na Slovence«. O tem, kako pa mora »slovenski jezik v Jugoslaviji« najpreje najti svoj polni razmah, je govoril l. 1922 v člankih v Novi Evropi in v Ljubljanskem Zvonu.

Kakor hitro se je prof. Murko vrnil iz Rusije na Dunaj, je postal marljiv sotrudnik Jagićevega »Archiva« zlasti z obilico recenzij o najrazličnejših predmetih slovanske filologije. Prva večja tema, ki jo je obdelal, pa je pripadala že starejšemu slovanskemu pismenstvu, namreč »zgodba o sedmih modrijanih pri Slovanih«, o čemer so izšle l. 1890 razprave v publikacijah dunajske in zagrebške akademije znanosti ter v nemškem »Časopisu za primerjalno literarno zgodovino«. Sočasno pa se je bavil tudi z vprašanji slovenskega jezika in književnosti. Isto leto je govoril na Dunaju o Prešernu ob 90-letnici njegovega rojstva in pisal v Ljublj. Zvonu o »Prešernu pri Rusih«, leto nato in naslednje pa je objavil v dveh »Letopisih Matice Slov.« (1891—2) obširen in izboren spis o tako težkem predmetu slovenske sintakse, kakor so »enklitike v slovenščini«, poleg tega razlaga v Jagićeve »Archivu« neke slovenske slovniške oblike.

To je kratek oris mnogo obetajočega začetka Murkovega znanstvenega dela, s katerim se je kar najlepše vpeljal v slavistično vedo. Dalje pa je v tem kratkem okviru nemogoče od leta do leta zasledovati razvoj in obseg Murkovega znanstvenega dela. Celokupni bibliografski seznam njegovih spisov bi obsegal sedaj že nad 260 števil.¹

¹ »Bibliografský soupis literární činnosti prof. M. Murka, sestavila Jelka Arneriová-Murková (Praha 1931) sega le do 1931. l. K temu je dodati iz »Prager Presse«: 1924, 15. IV. »Zum Kongress der slav. Geographen und Ethnographen in Prag«. Ib. 1924, 16. VII. »Die Exkursion der slav. Geogr. u. Ethnogr. in der Slowakei. Epilog zum Kongresse«. Ib. 1930, 23. XI. »Die Zukunft des Kongresses der slav. Geogr. u. Ethnogr.«. Ib. 1930, 7. X. (skrajšani nemški prevod otvorilnega govora na I. kongresu slov. filologov v Pragi). Razen tega je omeniti do današnjih dni: Ad 1930. *Auf den Spuren der Volksepik durch Jugoslawien*. (Slavisches Rundschau. III. 1931, 173—183.) *Tragom naše narodne epike* (prevod prejšnjega). (Riječ. Zagreb, 25. apr. 1931, br. 16, stran 12—14.) — 1931. *Nekoliko riječi o prvim dubrovačkim pjesnicima*. Iz dubrovačke prošlosti. (Zbornik u čast M. Rešetara. Dubrovnik, sep. 11 str.) *Myšlenky slovenského filologa o hospodářských stycích slovanských*. (Slovanský Obzor. II. č. 3—4, str. 6—7.) *Die tschechoslowakische Slavistik vor dem Kriege*. (Prager Rundschau. I. Nr. 2, 130—143.) *Der Ausbau der slavistischen Studien in der Tschechoslowakei*. (Prager Rundschau. Nr. 4, 332—348.) *Moderne jugoslawische Guslaren*. (Beilage zur »Prager Presse« 25. Dez. 1931, Nr. 52.) *Zpráva o vědecké cestě po Jugoslavii r. 1930*. (Ročenka slovanského ústavu III. 103—104.) — 1932. *Ivan Meštrović als Rhapsode*. Der »Klaggesang von der edlen Frau des Asan Aga« in einer neuen Version. (Beil. zur »Prager Presse« 17. April 1932, Nr. 16.) *Domovina Asanaginice*. Goethe: Klaggesang von der edlen Frau des Asan Aga. (Goetheův sborník. Státní nakladatelství v Praze. (Str. 252—266.) *Zpráva o vědecké cestě po Jugoslavii r. 1931*. (Ročenka Slovanského ústavu IV. 107—110.) — 1933. *V domě Ivana Meštroviće*. (Radiojournal 20. maja 1933. Roč. XI. č. 10.) *Prag und Jugoslawiens Studentenschaft*. (»Prager Presse«, 31. Mai 1933. Sonderbeil. »Die kleine Entente« str. 3—4.) *Rec. L'épopée Yougoslave. André Vaillant, Les chants épiques des Slaves du Sud*. Paris 1932. (Byzantion tome VIII, [fasc. 1.] 1933, str. 338—347.) *Slovanský ústav v Praze*. (Slovanská spolupráce. V Praze 1933, str. 26—38.) *Kod Meštrovića i njegovih*. Ivan Meštrović kao pjevač epskih narodnih pjesama. (Nova Evropa 15. VIII. 1933, str. 25—30.) *Nouvelles observations sur l'état actuel de la poésie épique en Yougoslavie*. (Révue des études slaves, XIII [Paris 1933], 16—50.) *Konstanty Wiskowaty, Pogłosy historii polskiej w epice jugosłowiańskiej*. Úvod. str. IX—XIX. ([Práce

Omejiti se moram tedaj le na že omenjene glavne smeri njegovega znanstvenega dela ter poskusiti, podati po glavnih spisih kratko karakteristiko tega dela.

Prva knjiga, s katero je prof. Murko mahoma postal široko znan, je bila l. 1896 izdani habilitacijski spis »Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slav. Romantik. I. Die böhm. Romantik«, medtem, ko mu je bilo nastopno predavanje o »prvih korakih rus. romana«. S kritično primerjalno-historično metodo je Murko dokazal zvezo med nemško romantično in češko nacionalno patriotično idejo v prvi polovici XIX. stol. S tem je termin romantika v češki in slovanski literarni zgodovini sploh prišel šele do veljave. Ob enem je knjiga bila čisto v zmislu češke kritične znanstvene šole Masaryka, Gebauera i. dr. Kompetentni češki literarni historik J. Vlček pravi, da je »v celokupnosti Murkova knjiga eden iz najbolj zanimivih in važnih doneskov k primerjalni zgodovini češke literature. Pojasnila je mnogo, razširila silno duševno obzorje ter podala plodotvorne izpodbude...« »Njegovo delo je tem hvalevrednejše, ker mu je bila nepopularnost primerjalne literarno-historične metode na Češkem prav dobro znana.« Drugi vodilni češki literarni historik A. Novák izjavlja: »S pomočjo silne koncepcije je postavil Murko tudi češki preporod v okvir enotne velike evropske duševne struje: romantike; njegova fina konstrukcijska umetnost je podredila vse osebnosti eni enotni ideji, vsa dela enem enotnemu tipu«. Kakšno veliko pozornost je vzbudila ta knjiga, se vidi iz nepregledne vrste ocen v evropskih strokovnih časopisih. Postala je ena iz osnovnih in mnogo citiranih svoje stroke. Ni pa obravnavala samo literarnih vprašanj, poglavje o »socialnih in političnih posledicah češke romantike« je objavljeno celo še ponovno drugje. Ta črta, iskanje vezi med literaturnimi produkti in vsem drugim narodnim kulturnim življenjem, v sedanjosti in preteklosti, je za Murka značilna in se je pozneje pri njem še bolj razvila. Iz pred-

Slovanského Ústavu v Praze sv. XI.] V Praze 1933.) *Spomini na Ptuj*. (Časopis za zgodovino in narodopisje. Leto XXVIII, Maribor 1933, str. 67—82.) — 1934. *Zpěvačky epických písní v Dalmácii*. (Československo-Jihoslovanská revue r. III. [1933] str. 297—301.) *Nekoliko zadaća u proučavanju narodne epike*. (Prilozi proučavanju narodne epike. I. Beograd, 1934, stran 2—5.) *Srbsko-chrvaatská balada o ženě Asan Agy* (Asanaginica) *během 150 let*. (Między-narodowy zjazd slawistów. Księga referatów. Sekcja II. Historia literatury. Warszawa 1934, str. 114—118.) *Dnešek a budoucnost Jugoslaviie*. Govor. (Československo-Jihoslovanská revue IV. [1934], str. 165—167.) — 1935. *Epensängerinnen in Dalmatien*. (Slavisches Rundschau, Jhg. VII, 1935, str. 36—43.) Prevod. — Tiska se: *Slavistické studie v Československu do převratu*, v franc. prevodu (*Le mondes slave*.) *Das Original von Goethe's Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Agy* (Asanaginica) *in der Literatur und im Volksmunde*. (*Germanoslavica*). Najbrže že letos izidejo tudi Murkove »Vybrané rozpravy s dějin slovanské filologie a literatur slovanských« pod uredn. prof. Horáka (izd. Slovanský Ústav). — Te bibliografije se Sloven. biogr. leksikon ni mogel več poslužiti. K biografski literaturi tam je navesti še ob Murkovi 70-letnici (l. 1931): Batowski, Lud XXX. ter Meyer K., Forsch. u. Fortschritte. Berl. VII. Nr. 5. 76. Ni citiran tudi dr. Grafenauerjev prispevek v Nar. Enciklopediji.

priprav k delu o češki romantiki naj omenim le razprave o J. Kollárju, pesniku in propagatorju slovanske vzajemnosti, ki so izšle na češkem in slovenskem jeziku, v slovenskem v dveh Letopisih Matice Slov. (1894, 1897). Ta raziskavanja pa so vedla Murka še dalje do študija, z ene strani jugoslovanskega t. zv. ilirskega pokreta, z druge zanimanja prvaka nemških pesnikov Goetheja in nemške romantike za južnoslovansko narodno pesništvo, zlasti srbohrvaško epiko, ki jo je z našega Jerneja Kopitarja pomočjo odkril svetu njegov zvesti učenec, samonikli genialni Vuk Karadžić, s posebnim nimbom pa obdal Goethe s klasičnim prevodom po drugem potu zasledene slavne narodne balade o Asan-Aginici. Mnogo je Murkovih večjih in manjših razprav in recenzij, ki se bavijo s temi vprašanji in z omenjenimi ter drugimi v poštev prihajajočimi osebnostmi. Svojo posebno važnost in nad vse dragocen zaključek pa je zadobilo to Murkovo zanimanje pozneje v njegovem lastnem svojevrstnem študiju srbohrvaške epike, ki traja še naše dni in mu ni še položen konec. Na polju literarne zgodovine pa je preje omeniti še iz l. 1908 poleg obrisa južnoslov. literatur v zbirki »Kultur der Gegenwart« drugo, zlasti po svoji metodi zanimivo knjigo »Geschichte der älteren südslav. Literaturen«, ki ni več, kakor prejšnje čase, suhoparen, pretežno bibliografski opis starega pismenstva, temveč živahno slikanje prepletanja raznovrstnih kulturnih vplivov v kulturnozgodovinski luči. Kakor iz prve, tako se je tudi iz te druge literarno-historične knjige eno poglavje, »turško gospodstvo in njegove posledice« natisnilo še posebe drugje. Zadnje večje literarnozgodovinsko delo iz novejšega časa, v ponatisu iz l. 1927 »Die Bedeutung der Reformation und Gegenreform. für das geistige Leben der Südslaven« izpričuje že v naslovu svoj značaj. V njem sega avtor prav v današnje dni in daje obilo raznih pobud.

Ni pa bil profesor Murko samo literarni historik še tako široke koncepcije. Enako odlične uspehe je žel tudi v slovanskem narodopisju, tako da bi se moglo reči, da bi bil od sedaj živečih znanstvenikov v prvi vrsti on v stanju, podati celotno sliko narodopisa vsega Slovanstva, kar se je res tudi že pričakovalo od njega. Za narodopisje je Murka razvnela krasna češkoslovaška narodopisna razstava v Pragi l. 1895, o kateri je pisal v nemškem strokovnem časopisu in obširno tudi v Letopisu Mat. Slov. (1896). Drugo pobudo pa mu je dala njegova recenzija o prof. Meringerja razpravi o bosanski hiši in etimologiji izrazov pohišstva. Poleg tega je postal v Gradcu sourednik novega lingvistično-realističnega znanstvenega časopisa »Wörter und Sachen«, v katerega prvem letniku l. 1909 je prispeval najpreje s pojasnilom južnega (srbskohrvatskega) porekla slovenskih izrazov »suženj« in »muka«. Tako so nastale Murkove narodopisne razprave, ki segajo tudi preko ožjih južnoslovanskih in slovanskih mej in zavzemajo klasično mesto v narodopisni literaturi. So to spisi »o zgodovini kmečke hiše pri južnih Slovanih« (1906), »o grobu kot mizi« (1910), »o rožičih-pijavkah pri Slovanih in slovan. baňa« (1913)

ter »o zgodovini senenih vil« (1929). V strokovnih časopisih pa so izhajala razna poročila o slovanskem, zlasti južnoslovanskem in slovenskem narodopisju.

Tretje polje, na katerem se je ovenčal prof. Murko s posebnimi lovorikami, je južnoslovansko narodno pesništvo, srbohrvaška epika. Kako je prišel do tega zanimanja, sem povedal že preje. Kakor opazuje prirodnoslovec predmete prirode v prirodi, kakor dialektolog raziskuje jezik, narečja med ljudmi v narodu, te iste metode se je poslužil prof. Murko pri študiju srbo-hrv. epike. Od l. 1912 pa do današnjih dni je prepotoval s tem namenom, kadar se mu je ponudila za to prilika, skoro že vse srbohrvaške pokrajine, ki prihajajo za to v poštev: Bosno s sosedno Hrvaško in Dalmacijo in otoki ter Črno-goro, Hercegovino, Staro Srbijo s sosedno Srbijo. O potovanjih je objavljial mnoga poročila. Napravil si je tudi fonografske zapise pesmi. Prezanimiva so njegova socialno-psihološka opažanja. Nazori, ki so preje vladali o nahajanju, življenju, postajanju in razvoju srbo-hrv. narodnih epičnih pesmi, so se v mnogem izkazali kot bistveno napačni. Ne more biti več govora o romantično zamišljenem »pojočem« narodu. Ni tudi nositelj pesmi »slepi guslar«. Pesmi se ne ponavljajo na način deklamatorjev. Le posebno nadarjeni posamezniki iz naroda, a to tudi višjih slojev, kristjani in mohamedanci (pri teh je naravnost fevdalnega porekla), lahko se reče narodni umetniki, ustvarjajo pesem tako rekoč vedno iz nova, kar je izredne važnosti za razumevanje številnih variant ene in iste pesmi. Ohranilo se je to narodno pesništvo v svoji prvotni lepoti predvsem med umetniško visoko nadarjeno dinarsko raso, posebno na zahodu; sicer pa nova doba ni več ugodna za še nadaljnji obstanek njegov in opaža se, da že počasi izginja. Še danes pa priča vsebinsko jedinstvo starejše epike o etnični, narodni skupnosti Srbov in Hrvatov. Prof. Murko opozarja tudi, da se na korist junaških pesmi preveč zanemarja študij lirsko-epskih balad, ki jih pojo zlasti žene in katerim pripada slavnoznana in že omenjena o Asan-Aginici. Posrečilo se mu je celo, da jo je, ki so jo smatrali za izgubljeno, zasledil na otoku Šipanu pri Dubrovniku ter jo iz ust 84-letne žene zapisal in fonografiral. Pela mu jo je tudi žena na Hvaru l. 1932. Sloves Murkovih študij o narodnem južnoslovanskem pesništvu je dal pariški visoki šoli Sorbonni povod, da ga je l. 1928 povabila za ciklus predavanj o tem, ki so izšla tudi v tisku (*«La poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXème siècle»*). Je pa objavil Murko o tem še nekaj drugih francoskih razprav, kakor se je sploh na različnih jezikih skozi mnogo let z razpravami, poročili in recenzijami stalno vračal k tej priljubljeni mu temi, a zaključno delo še ni napisano.² Tudi s slovenskim narodnim pesništvom je imel Murko celo oficielen stik, ko je po K. Štreklju prevzel predsedništvo

² Prim. sedaj K. Georgijević, Istraživanja prof. M. o nar. poeziji (Let. Mat. srp. 1935, jan.-febr. 116).

odbora za zbiranje narodnih pesmi z melodijami, o čemer — zbirka je že velika — poroča v muzejskem časopisu »Etnologu« (III 1929).

Posebno poglavje v Murkovem znanstveno-literarnem delu, ki njegovemu znanstvenemu tipu udarja še poseben značilen pečat, tvori njegovo znanstveno informativno delo, ki, če tudi poseže celo v publicistiko in v dnevna vprašanja, vendar ostane vedno na znanstveni, objektivni višini, prinašajoč vedno tudi novo gradivo, nova opazovanja, nove zaključke in pobude. Nekateri teh člankov se lahko imenujejo naravnost klasični. Naj pustim ob strani sestavke o Slovencih, kakor o njih jeziku, literaturi in narodopisu v češkem Slovníku Naučnem, omenim naj le spise, ki se tičejo naših bratov, kakor na nemškem jeziku iz l. 1906 »Kroaten und Serben« (izšlo tudi v prevodu), »Die slav. Liturgie an der Adria« (1905), in »das serb. Geistesleben« (1916), med Čehi nastopno predavanje o »predhodnikih ilirizma in o zedinjenju Jugoslovanov« (1920). Izmed narodno važnih vprašanj se vrača pogosto v več razpravah k vprašanju postanka in edinstva srbskohrvaškega književnega jezika. Govori o imenih »Jugoslavija« in »Jugoslovani«, pretresa knjige tujih piscev o nas kakor H. Wendla itd. Od teh in takih domorodnih tem pa prehaja rad često tudi k problemom slovanske vzajemnosti, za kar ima umevno mnogo povodov v Pragi, ki ji je posvetil članek »Prag kao kulturno središte Slavenstva« (1922). Dasi pa na raznih mestih riše raznovrstne faze in epizode iz preteklosti slovanske vzajemnosti, si potreb sedanje dobe seveda ne predstavlja več v luči stare Kollárjeve romantike. Vsekakor pa je v tem oziru v sedanji dobi on sam eden iz najmočnejših in najbolj učinkovitih stebrov prave slovanske vzajemnosti. V češ. »Slovan. Obzoru« je objavil celo nekaj »misli slovan. filologa o slovan. gospodarskih stikih«.

H koncu mi je omeniti še razprave k zgodovini, bistvu in nalogam slovanske filologije, splošno ali z ozirom na posamezne pokrajine kakor Nemško in Češko ter številne, večje ali manjše, življenjepisne orise slavistov različnih dob. Od zadnjih se prav v izredni meri odlikujeta sočno in prezanimivo napisani spis o mladem Miklošiču (1898) ter obširni, s prijateljsko ljubeznijo, toda s polnim obvladanjem predmeta izdelani življenjepis nadarjenega, prerano umrlega slovenskega slavista V. Oblaka (Knez. knjiž. VI. 1899), ki posluži lahko še danes slavistu začetniku za uvod v slovansko filologijo. Avtobiografskih črtic imamo od prof. Murka dosedaj le eno »Spomini na Ptuj« (1933). Bil bi pa, če le kdo, ravno on poklican zapustiti potomstvu vsaj najvažnejše iz bogate zkladnice svojih spominov, doživljajev in izkušenj, katerim pa bi morali pač še drugi, zlasti njegovi učenci, dodati nekaj dopolnitvenih potez o njegovi plemenitosti ter njegovem predavateljskem in drugem obširnem prosvetnem delu.

To je v kratkem pregled življenja in dela prof. Murka. Lehko ponovim, kar sem že enkrat ob njegovi 60 letnici (Ljublj. Zv. 1921,

484) pisal o njem, da »slavista s tako širokim duševnim obzorjem, s tako bliskom in globokim, na avtopsiji osnovanim znanjem vsega slovanskega sveta brez izjeme, s takim poglobljenjem v kulturno-historične in etnografske vire in probleme duševnega žitja in bitja slovanskih narodov ni z lepa najti«. Čeprav sin majhnega naroda, se je povzpел v tujini med vrhunce duševnih delavcev, z umom in srcem pa je vedno doma. Je tudi on lep dokaz, da ne velja med velikimi narodi priljubljena teorija, da se sin majhnega naroda sploh ne more povzdigniti do pomembnosti, pri kateri bi ga morali meriti z velikim merilom.

FRANCE VODNIK

OBRAZI NOVEGA RODU

IV. Mile Klopčič.

Konec minulega leta je izšla kot štirinajsti zvezek »Slovenskih poti«, kakor se imenuje knjižnica aktualnih književnih novosti, novel, povesti, dram, razprav in esejev v založbi Tiskovne zadruge v Ljubljani, pesniška zbirka Mileta Klopčiča z naslovom »Preproste pesmi«. Zbirka je značilen izraz današnjega slovenskega pesniškega ustvarjanja ter nam prvič prikazuje pesnikovo podobo po tem, kar je Klopčič dosedaj zares pomembnega napisal.

Vendarle pa »Preproste pesmi« niso prva avtorjeva knjiga. Že l. 1924. — torej ravno deset let poprej — je namreč izšla zbirka njegovih literarnih prvencev z naslovom »Plamteči okovi«. Ta zbirka, ki jo je izdal takrat še niti dvajsetletni pisatelj in ki ga kaže šele v prvih literarnih začetkih, seveda še ni nudila prepričevalnega dokaza o pesnikovi nadarjenosti. Mile Klopčič je bil tedaj še ves pod vplivom raznih domačih in tujih avtorjev, na katere se ni naslanjal samo v obliki in izrazu, marveč je privzemal iz njih celo motive. Poleg F. Albrechta in Toneta Seliškarja, čigar »Trbovlje« so bile takrat nemajhen dogodek v naši liriki, so mu bili blizu zlasti razni delavski pesniki, n. pr. Peter Bezruč, Alfonz Petzold, Max Barthel in Ernest Toller. Nekatere izmed njih je Klopčič tudi prevajal v slovenščino. Razen prevodov iz omenjenih pesnikov so znani tudi njegovi prevodi iz kitajske lirike, Wolkerja ter zlasti prevod Blokovi »Dvanajst«. Ta pesnitev je izšla tudi v posebni knjigi (l. 1928).

Že takoj v začetku njegovega literarnega ustvarjanja se je pokazalo, da privlačuje Klopčiča zlasti svet ponižanih in razžaljenih, katerih trpljenje bi rad izrazil v svojih pesmih, in katerih upanje v lepšo bodočnost je hkrati izraz njegove osebne vere. Tudi njegove kasnejše poezije nam nudijo, kakor bomo videli, v prvi vrsti primere socialne lirike, v kateri prevladujejo motivi ljudske bede in medse-

bojnih človeških odnosov. Toda medtem, ko so njegove zgodnje pesmi bile predvsem ideološki izraz mladostne socialne romantike, se je pesnik pozneje usmeril v socialni realizem. In kakor je bil prej značilen zanj deklamatorični patos, tako je poglobljena oznaka za njegove pesmi iz poznejše dobe stroga stvarnost, ki se kaže tako v vsebini kakor v izrazu.

Oboje, zanimanje za socialne motive kakor tudi teženje k stvarnosti in preprostosti, pa ne označuje samo njegove osebnosti, marveč moremo v tem videti tudi neko splošno potezo novejšje lirike oziroma književnosti vobče. Kljub raznovrstnosti miselnosti in stilov, ki so se pojavili v književnosti povojnega časa, moremo vendarle skoraj pri vseh pisateljih novega rodu opaziti nekaj enotnega: vero v življenje, zahtevo po neposredni zvezi z njim, živo dejavnost, etično vrednotenje človeka in zavest bratstva vseh ljudi.

S tega vidika so »Preproste pesmi« izrazit dokument časovne usmerjenosti. Značilno je, da pesnik skoraj nikjer ne izraža samo osebnih doživetij, marveč opisuje vse življenje le z vidika skupnosti. Res, da nam pripoveduje tu in tam tudi vsebino svojega življenja, a vedno tako, da čutiš, kako je zvezano s celoto. Prav tako nam večkrat riše usodo tega ali onega izmed ljudi, ki jih je poznal, in sicer na videz čisto osebno, saj vse te ljudi imenuje celo z imenom, n. pr. blazni France ali Drejčnik Andrej govori, in le včasih samo splošno, n. pr. Umirajoča starka. A tudi tukaj vedno čutiš, da so to le podobe nekega splošnega življenja, ki je vse širše, pomembnejše in težje, nego pa more biti usoda posameznega človeka. Takoj vidimo, da pesniku ne gre samo za pesniški opis svojega predmeta, marveč za več: da namreč razen tega poudari tudi neki globlji življenjski smisel in pomen. V prvi vrsti pa hoče zbuditi v nas zavest o usodnih vezeh, ki vežejo človeka s človekom ter ustvarjajo iz njih socialno enoto. Toda ljudje nismo zvezani med seboj le notranje, po čuvstvih, marveč tudi zunanje, po razmerah. To skupno usodo, ki na neki nadosebni ravni veže poedince, poudari pesnik včasih tudi na ta način, da se izpoveduje v množinski obliki ter ne pravi več »jaz« ali »ti« ali »on«, marveč »mi«. Tako nastopa človeštvo v tej pesmi večkrat kot skupni subjekt, kar pomeni skrajno nasprotje individualistični poeziji.

Iz tega osnovnega socialnega gledanja izvira tudi pesnikovo zanimanje za majhne in trpeče, za vse, ki sta jih kakorkoli udarila življenje ali družba. Skoraj vsi motivi »Preprostih pesmi« so vzeti iz življenja delavcev, zlasti rudarjev. Razen v idejni usmerjenosti, o kateri smo govorili prej, ima to svoj izvor tudi v miljeju, iz katerega je zrasel pesnik. Cela vrsta pesmi nam slika ta milje krajevno, socialno in duhovno. Dolina, v kateri so ljudje molčeči, hiše črne, voda umazana, drevje hiračoče: to je podoba tega kraja, rudarske kolonije, o kateri pojo loveči se otroci tudi takole: »vélika je / kolonija, / v vsaki vrsti / sedem hiš, / v vsaki hiši / velik križ, / oče, mati, / pet otrok, / skupaj sedem / je nadlog.« Mračne so slike tega življenja v dolini:

»Rudarji... stoje na koncu kolonije, / po trije, štirje, s hrbti v dve gubé, / z rokami v žepih in s pogledi v tla — / molče.« V teh družinah »oče zmeraj molči«, tako, da si zaželi otrokovo srce, da bi postal žulj na očetovi roki — nasmeh, da bi ga dal očetu. »Rad bi videl vsaj enkrat, / da bi oče se smehljal.« A mati v taki-le rudarski družini »trepeta povsod in zmeraj«, zakaj »on — mož in oče in sin — hodi na delo noč za nočjo, / on mora na delo noč za nočjo.« »Mogoče v jami plaz ga je ubil, / mogoče zadušili so ga plini, / mogoče je omahnil od starosti« — in bo šel spet pogreb po dolini. A to so vsakdanje podobe te doline, kjer so doma delo, glad, uboštvo, bolezen in samota razbitih družin... Toda nad molkom te črne resničnosti sedanjih dni se razliva smehlaj bodočih srečnih dni. Tukaj živi sredi vsega zla vendarle tudi vera, »da je z vsakim dnem... bliže čas, ki bo dober in nov«.

Tako se v Klopčičevih pesmih družijo realistične podobe socialnega gorja in bede z idealističnimi sanjami socialnega mesijanizma. Pesnika namreč samo socialno čuvstvovanje, čeprav se pretaka skozi vse njegove pesmi, ne zadovolji. On hoče marveč »s pesmijo podpirati cilj«, to se pravi: buditi v človeštvu ne samo srce, marveč tudi zavest o nasprotju med pravico in krivico. Zaveda se namreč, da »on, rudar, ves svet ogreva«, in da mora biti zato tudi zanj »lepši svet«.

Vendarle pa je treba poudariti, da vsebuje njegova socialna pesem poleg tega občečloveškega elementa tudi izrazito domačo, slovensko noto. Tudi v tem se kaže pesnikov realizem. Klopčičeva pesem namreč ni toliko izraz nekega socialnega naziranja, kolikor podoba žive resničnosti in dejanskih življenjskih razmer. Pesnik daje sicer prednost opisu socialne bede z občečloveškega vidika, recimo z vidika socialnega sočutja. Ko pa išče vzroka teh razmer, ko tedaj daje svojim slikam sociološko ozadje, kljub temu, da nekje govori tudi o »meščanu« in o »množici« — ne stori tega internacionalistično in kozmopolitsko, kakor bi to storila večina tako zvanih proletarskih pisateljev, marveč ostane zvest domači zemlji. Iz njegovih pesmi diha in govori svet resničnega slovenskega rudarja, ki je po svojem izvoru večinoma še kmetiškega rodu, a se je po nujnosti socialnih razmer popolnoma proletariziral. Iz pesmi »Moj oče je rudar« se to razvidi čisto nedvoumno. Tako-le govori rudar svojemu otroku: »Otrok moj, osem in trideset let hodim pod zemljo trpet, / osem in trideset let že prenašam to težko trpljenje. / A ko je tvoj oče bil tvojih let, / je živel na kmetih vse lepše življenje. / Veš, tam so travniki, vmes so stezice, / na desno so polja, na levo gozdovi, / na robu gozdov slonijo vasice, / in z griča zvonijo cerkveni zvonovi. / Nekoč sem na zemlji zemljo oral, / zdaj pod zemljo z rovnico premog drobim. / Nekoč solnčni svit je pred mano na polje sijal, / zdaj z leščerbo v roki v temino hitim.« Kdo se ne bi pri tem takoj spomnil Župančičeve »Dume«, zlasti podobnih verzov iz nje: »Pustil si plug in motiko, v zemljo se zalezal, starec, / in križ ti na grobu rjavi in poveša se; / sin tvoj zaril se je živ pod zemljo — v Ameriki koplje, / v rovu še zarja poljan mu mračne

misli obseva, / sin njegov več ne bo jih poznal, ne sanjal o njih!« Vse to velja tem bolj, ker se v zvezi s tem socialnim prehodom dotika Klopčič, prav kakor Župančič v »Dumi«, tudi našega izseljeniškega vprašanja in narodne usode izseljencev v tujini. Zelo plastičen zgled za to nam daje n. pr. pesem »Mary se predstavi«.

Razen teh, v ožjem smislu socialnih pesmi, pa vsebuje zbirka še mnogo pesmi bolj splošne vsebine, od nekaterih še čisto impresionistično-razpoloženjskih pesmi do vrste epigramov. Posebej moramo omeniti tudi ciklus otroških pesmi, ki so za K. značilne in med katerimi so nekatere prav svojsko zasnovane, n. pr. Otrok se poslavlja od igrač, pa tudi Krava v šolsko-primitivnem slogu »domače naloge«. Tu in tam seveda zaslutiš rahlo podobnost, tako n. pr. z otroško pesmijo Otona Župančiča, kar je razvidno zlasti v pesmi »Prijatelji otrok« s to-le lestvico stopnjevanja: Solnce nam je vsem prijatelj, / Zvezde so nam vsem prijateljice, / Tudi mesec nam je vsem prijatelj. Značilno pa je, da imajo tudi te otroške pesmi, kakor ostale, socialni poudarek. Tako se n. pr. zadnja kitica pravkar omenjene pesmice »Prijatelji otrok« konča v takem-le kontrastu: »A joj, nekdo, ki ni prijatelj naš, / nalil očetu je v srce bolest, / da zdaj ne vidimo ne meseca ne solnca niti zvezd, / le mater, ki teko ji solze iz oči na pest.« Tudi pesnikov izraz je skrajno realističen in pomeni pravo nasprotje romantični mladinski pesmi. Ne samo v teh pesmih, ampak tudi sicer razodeva pesnikov slog, da je vplival nanj precej močno nemški pesnik Erich Kästner.

Umetniško najpomembnejši del zbirke pa predstavljajo pesmi, ki jih je avtor zbral pod skupnim naslovom »Deževni čas«. To so zlasti pesmi: Nedeljski popoldan, Ceste pred pomladjo, Zapuščena kavarna, Umirajoča starka in Deževna pomlad 1933. Tudi iz teh pesmi se tu in tam, včasih bolj živo, včasih bolj pritajeno, zablisne vse tisto, radi česar smo Klopčiča doslej imenovali socialnega pesnika. Vendarle pa so vse te pesmi vsebinsko manj konkretno določene. Vse izražajo namreč neko splošno življenjsko občutje, ki ni več samo moje ali tvoje, nego splošna vsebina nas vseh, naše dobe vobče. Tako n. pr. v Nedeljskem popoldnevu ne čutimo le puščobnosti zapuščene mesta, marveč začutimo nekak odpor do vsega tega meščanskega reda, ki zbuja v nas dolgčas, ožino in praznino, iz katere si zaželimo v neko novo, daljno, svobodno življenje. Isto nastrojenje obupne puščobe in praznine diha iz Zapuščene kavarne. A najmočnejše in najjasnejše, skorajda v vizionarnem prividu nam riše pesnik podobo našega časa v Deževni pomladi 1933. Le redke so pesmi, ki bi nam na tako neposreden in prepričevalen način izražale splošni položaj in občutek naše dobe. Ta pesem pomeni nedvomno najzrelejši plod Klopčičeve lirike. V njej ni razodel le neko zgolj osebno čuvstvo, marveč simbolično podobo težkega časa, v katerem živimo. V njej se je pesnik tudi oblikovno povzpел najvišje. Žal so taki primeri v zbirki redki. Po umetniški vrednosti moremo iz prvih treh ciklov prišteti semkaj n. pr. samo »Pogreb« in »Mary se predstavi«.

»Preproste pesmi« so torej v prvi vrsti izpovedi socialnega sočutja in seveda tudi socialnega mišljenja. Prav zaradi tega vsebinskega poudarka odklanja pesnik kar odkrito — n. pr. v pesmi *Recept za pesnika* — čisto estetske namene, čeprav sicer — tako v *Pesniku* — prizna: »Pesnik je otrok; po svetu hodi in se čudi. Samo besedi rad bi našel zavetišče«. Menda je to dvojno gledanje vzrok, da v obliki in izrazu pri njem večkrat pogrešamo prave dognanosti. Zanj je resda značilna preprostost in jezikovna neiskanost, a to mu neredko pomeni le olajšavo, ne pesniško nujnost, tako da ostane mnogokrat samo pri zunanem opisu in anekdoti in ne prodre do simbola ali ideje opisanega predmeta. Dasi seveda v zbirki ni več takih primerov popolne amuzičnosti, kot jih je polna njegova prva zbirka, vendar napiše Klopčič še vedno marsikaj »kar tako«, brez čuta za ritem in pesniško podobo, ter le podaja življenjsko snov, namesto da bi jo oblikoval. Ker je bolj razumsko trezen, nego čuvstveno intimen in sproščen, se mu resnična preprostost rada izmaliči v vsakdanjost. Lepo število pesmi pa kaže, da je Klopčič na poti k pravi umetnosti.

DR. JAKOB ŠILC

OD RACIONALIZMA K IRACIONALIZMU

(Prispevek k studiju sodobnega literarnega sloga.)

V našem stoletju smo doživeli resničen prelom kulture, ki je več kakor menja dnevnih struj bodisi v politiki, gospodarstvu ali umetnosti, več tudi kot zaporedne generacije, kajti generacija je lahko že ob svojem rojstvu duševno stara, če se ni z lastno tvornostjo dvignila v nove svetove. Preobrat se je oznanjal najvidneje na Francoskem, kjer je filozof Bergson v deželi klasične *raison* uveljavil iracionalno intuicijo kot glavni vir spoznanja. V razumsko formalno kulturo Romanov je tako prišel čuvstveni element, kar so dotlej pripisovali Germanom, toda pogoji za to so bili gotovo že v domačem razvoju in Bergson jih je le vklenil v besedo in zgradil v sistem. Kadar se svet preveč racionalizira, postane star in dolgočasen, le v čuvstvu so brezštevne možnosti in mladost duha. In res, v novem duhovnem prostoru vodi od Bergsona neposredno pot v futurizem in ekspresionizem, ki je tudi glavna sestavina nove stvarnosti. Francoska je kot tipična dežela razuma le najbolj značilen primer za preokret evropske duševnosti, ki je iz podobnih potreb krenila na novo pot, od razuma k čuvstvu, od umetnosti k človeku. Prej je bila prvo umetnost, zdaj je prvo človek in razvoj njegovega notranjega bogastva, nato šele pride umetnost in druga udejstvovanja. Ta umetnost je še mlada in neustaljena, zato se ne more meriti s prejšnjo, ki je stala na vrhovih stare tradicije, a gleda iz nje človek večjih zmožnosti.

Predvojni impresionizem je bil otrok francoske razumnosti. Sledila sta si dva pesniška rodova, ki sta se že po zunanje razlikovala in tako rekoč

simbolno izražala svoj program. Prvi impresionisti so se oblačili malomarno, včasih celo zanikarno genialno, kakor bi hoteli protestirati proti dosedanjim oblikam v življenju in umetnosti in povedati, da je prvo individualnost in notranji vtis, simbolisti ali novoromantiki pa so se izbrano oblačili in gledali na svojo zunanost, ker je bil tudi človek njihove umetnosti neprestano ogledovanje samega sebe. Na znotraj so bili oboji le variacija umetnosti vtisov. Impresionist podaja vtise zunanjega sveta, simbolist pa se potaplja le še v svojo duševnost, da ujame v besedi, ali da simbolno nakaže trenutke notranjega življenja. Osnovna poteza je ista: vtisi so važnejši ko stvari, zato ostajajo predmeti v nejasnosti in ves objektivni svet se spreminja v subjektivnega, osebni vtisi postanejo edina realnost. Človek, ki so mu čutni vtisi edini vir spoznanja, pozablja na eni strani pomembnost stvari in objektivnega sveta zunaj sebe in v sebi samem, na drugi strani pa goji v sebi čezmerno občutljivost in sprejemljivost. Iz tega nastane muka prezavesti in dekadenca. Realist opazuje le predmet misli, čuvstva in dejanja, človeku prezavesti pa to ni dovolj, on opazuje predvsem sebe, kako in zakaj se kaj v njem godi in neprestano je na preži za svojimi čuvstvi in dejanji. Pri tem mora nujno sebe razdeliti v subjekt, ki opazuje, in v objekt, ki je opazovan. Posledica prezavesti je ogledovanje samega sebe in razdelitev človeške enote. Kolikor bolj opazuješ sebe, toliko bolj slabi objektivna moč človeške narave, neposrednost čuvstva in dejanja. Kdor se pri veselju vprašuje, zakaj je vesel, temu pod mikroskopom izginja čuvstvo, istotako pa izgine tudi dejanje, ki bi izviralo iz čuvstva; moč neposrednosti postaja preračunana igra. Gibljivost svoje kulture je človek plačal z oslabljenjem življenjske sile, to je degeneracijo. Iz zavesti, da človek življenje igra, ne pa živi, sledi ironično pojmovanje sveta, zakaj vedno nam plava v ozadju misel, ki razbija objektivnost in pravi, da v besedo ni verjeti in da vsega ni jemati resno, ker je le nasprotno res. Z razdeljenostjo izgublja človek mnogo realnosti, ker ne živi življenja, ampak ga zavedno igra; v ironiji izginja realnost sveta, ker je njeno bistvo, da dela stvari ali majhne ali neresnične.

Toda človek zgublja realnost še na drug način. Bistvo subjekta je prostost, bistvo človeškega objekta so nujnosti njegove narave. Človek vseh časov je tudi najprej določal objektivne nujnosti in obveznosti, ko je ustvarjal življenjski red: Kdor pa le sebe ogleduje, s tem prizna, da je le subjekt važen in trden, objektivne zapovedi, kakor resnica, dobrot, odgovornost pa izgubljajo svoj pomen. Svobodni in sprejemljivi človek postane človek slučaja, okazionalist, ki ne priznava nič trdnega in obveznega, ampak je neprenehoma žrtev vtisov. Vsi znaki prezavesti in dekadence so znani že iz romantike, ob koncu prejšnjega stoletja, pa so se pojavili še v večji meri v novi romantiki ali simbolizmu.

Človeka prezavesti je skušal pri nas premagati Iz. Cankar v spisu »S poti« (DS 1913). Pisatelj je jasno spoznal bolezen časa, prezavest, razdeljenost in igravsko prešerno pojmovanje življenja. V vprašanju, kaj je več, kultura ali človek, se je odločil za človeka in pokazal novo dobo, ki je že prihajala. Kljub temu je delo ostalo povest dveh vidikov z odprto odločitvijo med prezavestnim simbolistom in človekom z zdravo zavestjo. Silna borba za

duševnost nosi v sebi že ekspresionistično nadstvarno pojmovanje (n. pr. stavki: Kaj si bo kamen mislil? Žveplenke pojo kot krsta), uničenje egoistično razumskega jaza (ko pije caffè espresso), pa vsebuje že bistvo ekspresionizma. Drugače pa se nam razkriva svet in slog prezavestnega človeka z vsemi njegovimi znaki. Prezavestno gledanje na eni strani odnaša bogastvo čutnega sveta, ker se spreminja v tipične vizije; ob vsakem pojavu vidi pisatelj podobe ponavljanja v kraju in času, kar skriva prostor ali bodočnost, celo to, kaj ima človek v glavi ali v žepu; svet postaja prozoren, a tudi dolgočasen in prazen. Take vizije prija le samoljubju razuma, prezro pa, da je življenje nekaj, kar se ne ponavlja. Na drugi strani pa žene junaka prezavestna občutljivost v to, da neprestano opazuje tudi lastni subjekt in kontrolira misli in čuvstva. A glavna vrednota samogledanja, ki je odkritost proti sebi, postane borba s seboj, v kateri se vedno ukvarja s seboj in zgublja moči za delo. V končnem dejanju tudi ne vidi vrednote, ampak, kakor romantiki, v neskončnem hotenju, ki se izraža v tako plamenečih besedah, da dobivajo samostojno realnost. To je že romanski človek besede. V razumski analizi ohromeva tudi objektivna narava, neposrednost se spreminja v preračunatost, življenje postaja igra in maskerada, osebe pa igravci vlog, ki jim gre le za učinek in samoljubno uveljavljanje subjekta. »Pod besedami živi drug človek, ki je različen od govorečega«, v bistvu »zvijačen človek, ki gleda samo, kako bi drugega prevaril«. Nikoli ni on sam, vedno nekaj igra, skrivajoč se z enako naslodo v duhovitost ali laž. Njegov osnovni tip je romanski racionalist, kakor ga je pokazal Simmel. Prvo mu je izbrana, splošna oblika, ki ima v očeh gledavca in občinstvo, ne pa neposredno javljanje življenja. Znanstveno stoletje je razširilo racionalizem, ki oblikuje svojevrstnega človeka s prvo kaljo razdvojenosti. Prezavestni človek »S poti« včasih igra premišljeno vlogo, včasih pa se vdaja hipnim domislekom in nagonom brez odpora, ne vedoč, komu bi ustregel, slavohlepju subjekta ali nujnostim iracionalne narave, ki je tudi njemu bistvo življenja, dasi se ji je oddaljil v igro razumskih krogov. Oslabljujoča moč samogledanja je znana že iz problema o Narcisu, ki je zdaj dobil svojo nasprotno varianto v grotesknih podobah razcepljenosti človeka, »da bi se izpljunil iz ust ali da bi videl svoj kadaver pred seboj«. Za sporeditev navajam besede Ivana Cankarja, ki v pismu Zofki Kvedrovi govori o sebi kot »človeku, ki ga zaničuje iz vsega srca«. (LZ 1934, 650.)

Na splošno je »S poti« pri nas prvi obračun s človekom preteklosti in važen mejnik med racionalizmom in prihajajočo čuvstveno dobo. Glavni znak novega človeka je manjše, a bolj središčno zavedanje, manj znanja in več čuvstva, manj kulture in več človeka. Doba 1910—1920 je bila duhovna revolucija, ki se ne da primerjati z menjavo struj, ker tu gre za spremembo vsega človeka. Če jo primerjamo s čuvstveno romantiko, ki je zamenjala racionalni klasicizem, še ne bomo zagledali bistva, kajti romantika je hotela združiti prezavest in čuvstvo in tako je prišlo do raztrganosti v človeku (že v Prešernu), še bolj pa v dekadenci ob koncu prejšnjega stoletja. Kultura je uspevala, človek je propadal. Zato gre zdaj za preložitve težišča iz jaza v nejaz, iz subjekta v objektivno človeško naravo, izbrisati hočejo egoizem,

ki je dan z jazom. V impresionizmu so predmeti izginjali v nejasni temi subjektivnega občutja, simbolistične vizije so prezirale edinstveno enkratnost čutnega sveta in gledale abstraktno idejo pojavov, človek pa je padal od prevelike važnosti subjekta v usodno razklanost. Nove vidike časa dobro označuje program nemškega ekspresionista Edschmida (O. Walzel, *Geschichte der deutschen Dichtung* II., 336) iz l. 1919. „Zunanja realnost in človek nista več prava. Zato mora pesnik realnost ustvariti, tako da poda smisel predmeta in globljo njegovo podobo. Pokrajina njegove umetnosti je ona iz paradiza, ki jo je Bog prvotno ustvaril, ki je krasnejša in neskončnejša, kot jo zaznava naša empirična slepota. Na mesto sedanjega človeka, ki je skvarjen od razumskega ustroja družabnih razmer, stopi direktni in primitivni človek, zmožen neposrednih čuvstev, s kozmičnim občutjem, kot ga je Bog izpustil iz stvarjenja in se more z ekstazo zopet stopnjevati do Boga. Novi ne fotografirajo, oni imajo videnja. Na mesto razumske analize in psihologije pride intuitivno globoko doživljanje, da vidi velika čuda, za katera so bile naše oči slepe.“

Podobno je očrtal nove cilje E. Kocbek v spisu »Luči v severu« (DS 1932), kjer je razvil program nove stvarnosti in pokazal novega človeka. V tej podobi je nova stvarnost pomirjeni ekspresionizem, ki razvija plodne kali svoje čuvstvene kulture, zgrajene na osrednejši zmožnosti kakor je razum, namreč na objektivni človeški naravi. Sedanji »človek mest je ugasel«, postal je enoličen in slep, ker gleda le še skozi ozko špranjo zmehaniziranih predstav košček sveta; pesniku Traklu se je življenje spremenilo v pravljico o mrtvem človeku naše dobe. Zato so avtorju veselo-zlobni in zloglasni ljudje, celo banditi, bližje kot pošteni, ker so branilci nature s svojo neovirano samostojnostjo. Zato se bliža igravcem, ki ne igrajo, ampak doživljajo smisel človeka. Smisel pa je v celoti kozmosa, v spoju z vesoljnim bitjem, ki ga je že davno pozabila individualna koeksistenca ljudi. Nezavedna strast po kozmičnem kaosu bo raztopila sedanje forme in ustvarila nov etični red, iz spojitve s celoto izvira ljubezen do človeštva. Tu se je pisatelj tako približal stoikom, da graja sebe z besedami M. Aurelija: »Ali se moram vedno za del celote odločiti?« Ljubezen do človeštva, ki je bila že glavno oznanilo ekspresionizma, pomeni preložitev težišča iz subjekta v objektivno naravo, kozmično občutje je obenem priznanje reda in objektivnih nujnosti. To je obujanje spomina na čas, ko je Bog človeka izpustil iz stvarjenja, ko mu je bila domovina vsa zemlja. Celoto človeške narave išče v lastni mladosti, pa tudi v obrednem in religioznem, kjer je ohranjen spomin na mladost človeštva. — Podobno kot človeka obuja tudi predmete iz spanja, v katerega jih je potlačil razum, da smo pozabili na vse bogastvo, ki nam doteka iz njih. Razum je vidik egoizma, »imena za stvari kažejo le še egoistično poseganje vanje in groza vstaja ob misli, ko bo ves objektivni svet izginil iz naših predstav«. Strmečemu se odkrivajo nova čuda, ko kliče predmete iz brezimnosti in obuja njihov prvotni spomin. Na primer lepi zgled o kruhu: »Kako mimogrede in v sunku ga izgovarja oni, ki mu je le za posedovanje kruha, in kako drugače izgovarja to besedo mašnik pri oltarju.« Lahko bi še dostavil, s kako spoštljivostjo so

ga izgovarjali še naši dedje na deželi. To so res nova razodetja in neizčrpno polje za novega pesnika, ki mu vstaja prvotna pokrajina paradiža. — Globljo podobo človeka in predmetov pa mu odkrivajo vizije, ki so nekako prvotno strmenje in začudenje nad svetom ter se razlikujejo od simbolističnih. To je novo gledanje intuicije, omame in ekstaze, kajti bistvo predmeta vidiš, če ujameš »skritost, ki omamlja, da se ustavlja krogotok krvi; zato se neposrednega gledanja bojimo in ga ne prenesemo«, a le po njem se odkrije duša stvari. Po Kantu svet le toliko sprejmemo, kolikor je primerno lastnostim našega duha, a spoznanje hladnega razuma se ne more meriti z gledanjem v ekstazi (Prim. zgled o Rimbaudu), ki se dvigne do Boga in v drugosvetno življenje.

Obujanje celotnega človeka vodi pisatelja v mladost, ko je bilo manj znanja in več čuvstva, ko skrivnost še ni postala geometrična enačba za razum, ampak je gibala vso njegovo naravo. Zato oživlja tudi v slogu mitološko dožemanje. Že od renesance naprej je poezija delala poskuse z antično, narodno ali drugačno mitologijo, kajti v njej je skrito poetično oblikovanje predmetov za čuvstvo in fantazijo. A kjer ni starega čuvstva in stare vere, ostanejo tudi mitološki simboli mrtvi. Kocbek je izrabil drug vir po vzoru tiste evropske poezije, ki se od racionalizma vrača v iracionalizem, to je mitološki element, ki je skrit v jeziku; brezosebni glagoli z nevtralnimi subjekti in abstrakta. Pri racionalnem dejanju je pojmovanje vzročno, kjer je storilec znan, brezosebni glagoli pa izražajo iracionalno dejanje, kjer storilec ni znan, ga ne moremo ali nočemo imenovati, a nekdo je, znano bitje ali skrivnostna sila, za katero ni imena. Za neznane povzročitelje v zunanji naravi uporablja jezik skupni subjekt: nedoločni skrivnostni neutrum, ki je simbol za skrivno silo, Boga ali kako drugo onostransko bitnost. Če pravim »sneži, dežuje, treska, grmi; svetlo je, temno je, žvižga, piha«, je povsod subjekt skrivnostni neutrum ono, ki so mu v mitični dobi dajali tudi božanska imena (n. pr. Jupiter tonat, Perun grmi). Poleg »vrglo ga je« še sedaj pravijo »božje ga je vrglo«. Nevtralni subjekt takoj napravi dejanje mitično tudi tam, kjer je predstava božanskega manj izrazita, n. pr. v Kocbeku: Nekaj me plaši, nekaj me draži, udarilo me je, stisnilo me je med dva valja, prišlo je, kakor pride vsaka neizrečenost, planilo mu je v glavo itd. Kot mitično bitje si je misliti skrivnostno bitnost, ki vzbuja strah, jemlje ali daje človeku moč. Od razumske svetlobe, ki bi osebe jasno določila, gre v skrivnostni polmrak, da obuja speče čuvstvo. Z brezosebnimi konstrukcijami mitizirano dogajanje kaže pasivno stran resničnosti, ki je odtegnjena človeškemu hotenju, nekak fatalizem. Mitično dožemanje, ki se v njem zrcali smisel za skrivnost v svetu in svet iztrga iz golote, je obenem pasivno dožemanje, ki gleda objektivno nastajanje. Iz odpora proti egoizmu jaza, ki gleda le aktivno, zoženo stran resničnosti, na katero je mogoče vplivati, se tudi izrazi za aktivne in proste občutke spreminjajo v pasivne in nujne, iz katerih so odstranjeni osebni odnosi. Mesto vidim — pade v oči, mesto mislim — pade v glavo ali zdi se. Aktivno dožemanje, ki je izraz naše prostosti (vidim), prehaja v pasivno in mitično, ki ni odvisno od naše volje. Od te strani se mitično dožemanje

bliža nemški miselnosti, v kateri prevladuje nastajanje in pasivni izraz — Francozi nimajo pravega pasiva, Slovani tudi ne, a nastajanje dobro izražamo z refleksivi. Slovanska jezikovna svojstvenost je kakor spoj romanskega in germanskega duha.

Ne le dogajanje zunaj nas, ampak tudi v nas je lahko brezosebno in mitološko. Mesto »mislim« pravi Kocbek »v meni se dvigajo misli«, kar je isto kot »nekaj v meni misli«. Tudi tu je dogajanje nujno in ni odvisno od osebne volje. Objektivna človeška narava je polna misli in čuvstev, ki se dvigajo v zavest sama od sebe. Ta tip izražanja so uvedli francoski emocionalisti Barcès, Claudel, Duhamel (L. Spitzer, *Stilstudien I.*, 207 — Max Hueber-Verlag, München). Jaz v »jaz mislim« je razum, znanje, površina, spol, vidik našega egoizma, če pa pravim »nekaj v meni misli«, je težišče preloženo v objektivno naravo; v celega človeka, ki je skrivnostno razgiban od čuvstva. Tu je tudi demonična stran človeka, ki jo pisatelj imenuje neznani jaz, jezik pa jo izraža z neutrom »ono«. Kocbek še uporablja obliko »vidim«, toda to pomeni v bistvu vizijo, gledanje z zaprtimi očmi, »nekaj v meni vidi«. »Neznani jaz« je objektivnost v človeku, ki je v zvezi s svetovnim bitjem, demon, ki se dvigne v kozmično občutje. Javlja se vidneje v vizijah, zamaknjenosti, omami, ekstazi in odpira pogled v večji svet in večje skupnosti. To meznano je tako silno, da je osebni človek njegova igrača; včasih ga razbrzda v animalično preobilje telesnih sil, včasih mu vzame vse duševne in telesne moči, včasih pa jih razvije v čudovito harmonično delovanje. Daje mu pa tudi večje spoznanje, ki ga je zapisal Rimbaud, da pravo naše življenje ni na tem svetu, da je v nas neki drugi svet, ki se javlja ob posebnih prilikah. Zunanjemu objektivnemu nastajanju odgovarja notranje nujno nastajanje in fatalizem izgublja svoj smisel v višjih zahtevah vsečlovečnosti, ki izvira iz iracionalnega, neposrednega čuvstva. Zato je bilo treba izbrisati egoizem subjektivnega jaza, kar se kaže še na drugačen način, kot je mitološko izražanje. To je uporaba plurala, katerega bistvo je, da konkretna oseba izgine v množinskem kolektivu, v splošnem človeku. Pluralno izražanje je kot oživljanje smisla za obrednost in svečanost, v čemer je prvotni človek manifestiral objektivnost svoje narave; individualistični razum je videl le zastarele oblike. S te strani je tudi plural kot uvod v novo resno pojmovanje življenja. V zavestno razdaljo od jaz subjekta nas potegne tudi z novimi izrazi, v katerih se zrcali duhovnejši, objektivni, iracionalni jaz. »Zaznal sem, da vlak stoji, a za moje občutje (ne zame) ni bilo to nič novega.« »Moja natura (ne jaz) je prišla do nenavadne žeje.« »Moja pozornost (ne jaz) je točna kot sila.« Mesto na prosti subjekt, ki je na površju, se sklicuje na trdnejše nujnosti objekta v sebi. To so neznano snujoče sile, narava, spontanost, čuvstvo, iracionalni svet nujnosti, v katerem se navadno ne giblje razumski jaz, a vendar odločujoče deluje v zgradbi človeške usode. Šele človek čuvstva čuti globlje bivanje, obsežnejše skupnosti življenja, kakor jo nudi naša realnost, ki je zakonitost razuma. Iz višje važnosti objektivnega v nas pa izvira poduševljenje in osamosvojenost človeških čutov in udov: »Oko mi gleda«, »uho mi posluša«, »oči se dvignejo«. Poudarjanje nujnosti telesnih

gibov gleda preko osebne narave v neznani jaz, v tajni red kozmičnega človeka, v zdravo svobodo in večno mladost. Človek je podvržen višji volji, skrivnostni in neznani. Tako voljo je Dostojevski pripisoval kolektivnemu geniju naroda: »Narode vodi skrivnostna in neznana sila, ki je afirmacija bitja in negacija smrti.« Sporedno z oživljanjem človeškega nejaza (jaz objekta) gre oživljanje predmetov, ki pomeni izbrisanje subjekta in njegovega racionalizma, Kocbek poduševi tudi stvari: »Glava kladiva je udarila, zdaj me gleda kakor pametna žival.« Na takih potih je tudi Ma-lešič pisal: »Roka je udarila.«

Podobno funkcijo kakor nevtralni subjekt pri brezosebnih glagolih, namreč oživljanje skrivnostnega sveta za čuvstvo, imajo abstrakta: Tihota pokrajine (ne tiha pokrajina), pokojnost leži nad pokrajino (ne pokrajina je pokojna), električna napetost brni (ne žice brne), vagon nasičuje vročina (ne v vagonu je vroče). Tudi abstrakt je izraz za nedoločno, neomejeno, skrivnostno in pomeni obujanje skritih predmetnosti.

Vse to izražanje je deloma znano že iz prejšnje dobe, ki se je rada zatekala v iracionalno in čutila moč skrivnostnega. Toda človek impresionizma je razdvojen, živi v prezavestnem subjektivnem svetu, iracionalno le opazuje in se mu po potrebi vdaja, nikakor pa ne zna obvladati teže objektivnega sveta, ki se mu spreminja v priložnostno subjektivno igro. Kocbek je po potih ekspresionizma zgradil svet poln skrivnosti in čudes na podlagi objektivne, iracionalne narave in upostavil trajnejšo in trdnejšo enoto človeka, iz katere dobiva tudi mitično izražanje z odstranitvijo osebnih odnosov svoj smisel, to je mladostno živahno doživetje objektivnosti v sebi in v zunanji naravi. V narodni pesmi se glasi: »Takrat srce mi je reklo« (torej nekaj je v meni reklo), objekt govori subjektu, podobno Kocbek: »Vprašanje mi je dozorelo.« »S poti«, »Rekel sem si«, »zašepetal sem si«, prezavestno zenači subjekt in objekt v dva subjekta. Dobro čuti skrivnostno moč brez osebnih glagolov: »Vse mu odmeva«, »vse bi odleglo«, a na drugi strani jih suvereno prezavestno spreminja v osebne: »Odmevam«, »poganjam korenine«. »Odmevam« je svoj čas zbujalo tako strmenje kakor danes »kladivo me gleda«. Prvo je višek osebnega v jeziku, drugo višek predmetnosti. Kakor Iz. Cankar tudi O. Župančič rad nadomešča vlogo prezavestnega racionalnega jaza s čim trdnejšim, z iracionalno objektivno naravo: »V meni kipi in polje«, »Če solnca ni, odkod to hrepenenje (v srcih je hrepenenje)«, s pluralom, ki izbriše subjekt in ga izpremeni v kolektiv: »Mi gremo naprej.« Kocbekov jaz skoraj nič ne izraža osebnih odnosov, ves je zatopljen v lastno ali zunanjo objektivnost. Za preprosti slog, iz katerega je izginil ves razumski napor, je značilna raba sedanjika, ki izraža boleče nastajanje, ko siloma trga pojave iz dalje in nebitnosti in jih prinaša v očesno bližino. Skrivnostni neutrum kot subjekt pri brezosebnih glagolih in nedoločna, neomejena abstrakta pa odpirajo bogatejši svet skrivnosti, ki je bil doslej našim očem neznan. Mitične brezosebne konstrukcije se v zadnjem času zelo širijo pri M. Kranjcu, Fr. Bevku, višek mitičnega dožemanja pa je dosegel D. Lokar v črtici Zimska noč (Sodobnost 1934, 436. str.). Svet se obrača od razuma k čuvstvu, čeprav se znanju in razumu še mnoge oblike zde čudaške.

RAZGLEDNIK

KNJIŽEVNOST

Pozabljene lirske zbirke.

Radivoj Peterlin-Petruška, Popotne pesmi; založba »Odmevi« v Ljubljani. — Venceslav Sejavec, Pesmi samozaložba, Trieste (Trst), 1934. — France Borko, Pesem iz slovenskih gor; izdala in založila »Zveza mladih intelektualcev« v Mariboru, 1934. — Zdravko Ocvirk, Daritev mladosti; založba »Plamen« v Ljubljani, 1932. — Dora Gruden, Rdeče kamelije; Belomodra knjižnica v Ljubljani, 1932. — Maksa Samsa, Nekaj pesmi, Trieste (Trst), 1934.

Zadnja leta, ki bi jih lahko imenovali dobo zastoja naše lirike, so bile res dobre ali vsaj kakorkoli pomembne pesniške zbirke vedno bolj redke. To sušo na našem Parnasu prav dobro označujejo nekatere lirske zbirke, ki jih omenjamo ravno zaradi tega, dasi ne nameravamo obširneje pisati o njih, ker niso niti vsebinsko niti stilno pomembne ter tudi sicer ne kažejo velike pesniške nadarjenosti.

Deloma moramo izvzeti iz te opredelitve samo Radivoja Peterlina-Petruško, ki je med vsemi najboljši. On edini zasluži ter tudi že ima vsaj skromno mesto v slovenski liriki. Po letih in smeri pripada starejšemu rodu. Tudi »Popotne pesmi« so samo nekakšen retrospektiven izbor iz vsega pesnikovega dosedanjega dela ter so večinoma vzete iz zbirk »Pocesti in stepi« (1912) in »Znamenje« (1925). Petruška ni nov niti po vsebini niti po obliki, vendarle pa kaže nekaj svojkega, zlasti v motivih. A tudi sicer razodevajo njegove pesmi, da je njih avtor zares pesniško čuteča duša, čeprav je kot oblikovavec samo nadarjen posnemovavec. Posebno njegove podobe so konvencionalne, medtem ko mu je ritem večinoma tekoč. Pri njem se pristno osebno doživetje skoraj vedno družijo z nepristnim estetskim doživetjem. Zato privzema pesnik izraz, ritem in podobo, od drugod: od župančiča, Ketteja, Murna ter ljudske pesmi. Največ podobnosti pa kaže z Golarjem, kateremu je bližji ne le po manj individualnih kot splošnih duševnih potezah, ampak tudi po sposobnostih, dasi seveda zaostaja za njim. Tu in tam pa si oba pesnika vidno podajata roke: v svoji naivni preproščini, v malce narejenem, malce ljudskem bohemstvu, ki je pač v sorodu z Anakreontom, nikakor pa ne z Dionizom, v nagnjenosti do ljudsko-tipičnih

motivov, in prav tako tudi v realistično-poetičnem načinu izražanja. Po tej strani nas Petruška večkrat spominja celo naših starejših pesnikov iz dobe pred moderno, kar razodevajo tudi številni primeri tako zvane razmišljajoče lirike. Te pesmi so najslabše, posebno ker so že vsebinsko večinoma precej vsakdanje. Petruška miselno ni globok, včasih celó ne resen. Razen tega pa ga misel tudi v oblikovnem pogledu le prerada zapelje v golo opisnost ter celó v popolno amuzičnost. Nasprotno pa je v zbirki nekaj dobrih razpoloženjskih pesmi, kar dokazuje, da je pesnik v prvi vrsti čustvena narava ter da je po svoji notranji strukturi najbližji pesnikom naše moderne, h katerim je tudi največ hodil v šolo. Te vrste pesmi, izmed katerih naj navedem kot primer »Na polju«, ki je dobila mesto tudi v »Sodobni slovenski liriki«, so resda redke, vendarle pa moramo zaradi njih imenovati Petruško pesnika. Prepričan sem, da bi bil Petruška v drugačnih življenjskih razmerah, ob estetskem vodstvu ter zlasti, če bi se bil bolje in dosledneje osredotočil v osebni notranji zbranosti, mogel ustvariti več, kakor pa nam je dejansko dal. A tudi sedaj bi njegova zbirka le pridobila, če bi bil izpustil vsaj polovico pesmi. Boljša je zbirka, ki ima deset dobrih, od one, ki ima sto povprečnih pesmi!

Na tem mestu moramo omeniti tudi uvod, ki ga je »prijatelju Petruški« napisal France Veber. Ta uvod, ki naj bi bil razprava o pesništvu, podaja v zgoščenosti ter žal precej shematični in nepoljudni obliki nekaj misli predvsem o liriki na splošno. Pesnik, pravi avtor, ustvarja: na osnovi prvotnih ali osnovnih čustev (ugodje, neugodje) in osebnih čustev (žalost, veselje) ter na osnovi likovnih (estetskih) doživetij. Le-ta pa niso nič drugega nego »posebno čustveno oblikovanje«, ki je lahko le notranje — kakršno je svojsko n. pr. vsem tako zvanim »pesniškim« dušam —, mora pa postati tudi zunanje vsaj pri vsakem »pravem« pesniku, t. j. pri človeku, ki lepoto ne le v sebi doživlja, marveč zna dati temu svojemu notranjemu liku tudi vnanji obraz v podobi pesmi. Zato pri sleherni pesmi — oziroma umetnini sploh — razlikujemo vsebino in obliko, čustvene in miselne ter likovne vrednote, skratka: kaj in kako. Kar zadeva Petruško, se Vebru »zdi, da je vse njegovo življenje naravnost nepretrgana notranja pesem osebnega doživljanja«. Koliko se mu je le-to posrečilo oblikovati v »pravo« pesem, pa smo poprej videli.

Še mnogo bolj, nego Petruška, pa je ostal pri »stanju notranje in na zunaj nevidne pesmi lastnega življenja« Venceslav Sejavec, avtor zbirke »Pesmi«, ki so pod tem psevdonimom izšle večinoma v »Mladiki«. Te pesmi so izrazi estetsko dovzetne duše, poeta-amaterja, pri katerem »tendenco posebnega čustvenega oblikovanja« zaradi premajhne stvariteljske sposobnosti skoraj nikjer ne dozori v pravo pesem, dasi se ji tu in tam (n. pr. v pesmih »Tako je spomladi...«, »Dež je izpral poti«) vsaj nekoliko približa.

Popolnoma nedozorela je zbirka »Pesmi iz slovenskih goric«. Njen avtor France Borko je tipičen primer literarnega začetnika, pri katerem se oblikovna nedozorelost druži s pomanjkanjem avtokritike. Toliko pesmi! In vendarle jih je med njimi komajda nekaj (n. pr. Rešnje luči, Notre Dame de Paris, Jadro, Slovenjegoriška in še katera), ki jim ne bi odrekel mesta —

takole za poskušnjo in vzpodbudo — v reviji, dasi seveda tudi iz tega majhnega števila niti ena še ni dozorela za zbirko. Večina teh »pesmi« pa je estetsko nedognana. Najbolj očito je pomanjkanje ritmičnega čuta, a tudi vsebinsko je v zbirki vse polno vsakdanjosti in celo banalnosti. Nekaj pa je v teh pesmih, radi česar mi je njenega avtorja resnično žal. V njih namreč naletiš tu in tam na primere in podobe, ki bi bile vredne pravega pesnika. To so vsekakor utrinki estetske domišljije ter dokazi neke nedozorele ali zanemarjene nadarjenosti, čeprav so seveda v tej obliki in zvezi brez vsakršne umetniške vrednosti. Prav tako pa mi je žal njegovih motivov, ob katerih sem večkrat moral misliti na Fr. Jammesa. Pravi umetnik bi iz zarodkov, ki so v tej zbirki le nakazani, mogel ustvariti čudovit moderni pendant naši ljudsko-religiozni pesmi!

Prav takšen nebodigatreba je zbirka *Zdravka Ocvirka* z naslovom »Daritev mladosti«, ki je izrazit primer začetniške samoprevare: pesnik »in spe«, zaverovan v svoj notranji lik, si utvarja, da so napisane pesmi prav tako »lepe« kot njegova osebna čuvstva. Pa mu dopovej, če moreš, preden se ni enkrat blamiral! Za skromno izjemo je treba šteti pesem »Tako lepo je«. Tudi oprema knjižice (K. Kregar) je čedna; morebiti je zbirka sploh izšla — se mi zdi — zaradi nje.

Izmed obeh žensk je *Dora Grudnova* vsekakor bolj nadarjena in tudi bolj temperamentna, čeprav spominjajo njene »Rdeče kamelije« kot pesmi bolj na umetne cvetice, kot na prave rože. Vendarle pa »Nekaj pesmi« *Makse Samsove* še daleč zaostaja za njimi. Dasi čutiš zadaj pristno osebno čuvstvo od življenja ranjene ženske, je njen pesniški izraz pre slaboten, da bi ga mogel posredovati tudi drugim. Pesmi je v zbirki, ki je tipografsko zelo slabo opremljena, v resnici le »nekaj«, večina izmed njih so samo kratki miselni ali čuvstveni utrinki, vendar brez pesniškega poleta. Obema, zlasti pa drugi, tudi jezik ni popolnoma čist. France Vodnik

Miško Kranjec: Pesem ceste. Roman. Leposlovna knjižnica 17, založba Jugoslovanske knjigarne v Ljubljani 1934. — Izmed Kranjčevih del, ki so vsa zajeta iz prekmurske zemlje, je *Pesem ceste* zasnovana na najširšem epskem prostoru. Sega čez vse Prekmurje doli v Medmurje in enkrat se raztegne tja do Budimpešte, kakor da je val prelivajočih se dogodkov pljusnil še dalje v svet in razbit našel svojo pot nazaj. Po tej pisateljevi domači deželi spremljamo nekdanjo služkinjo Manko Čehovo, kako jo nemirna narava nosi iz kraja v kraj, kako se vrača in spet odhaja ter išče opore pri sorodnikih in dobrotnikih, pa ji samo cesta pod nogami prav poje; živi sama sebi, vsem in nikomur. Prav tak klic ceste pa se oglasi tudi v njeni hčeri Evici, le da je želja po sreči v nji še bolj živa in določnejša in da se ji je v resnici že nekoliko približala, ko bi ne bilo svetovne vojske, ko se je življenje neusmiljeno poigralo s tolikimi ljudmi in tudi z njo. Končno se srečata na široki planjavi dve materi: Manka, z novim otrokom v culi in s trojno dečadjo za seboj, in Evica z otrokom; mati in hči govorita o življenju in mati pravi: »Otroci, dajte ji roko — ona je vaša sestra.« Vso to bridkost razume samo Evica, krene s ceste v gore in se vrne k zemlji.

Kranjčevo pripovedovanje je lagodno in preprosto, v gradnji na videz neizoblikovano, kakor da sem in tja se vijoča črta nima drugega namena, ko da nabira okoli sebe čim več ljudi, ki naj nam kot tipi predstavijo neko snovno in vsebinsko celoto. Zgodba se plete mimogrede, zakaj ti domačini so pisateljevi dobri znanci, pozna vse njihovo življenje, tudi kadar se skriva za prikrito podobo. Sicer pa je njihova najvidnejša lastnost odprta naturnost, zato kljub majhnemu svetu čutimo širine, ki jih drugod ne poznamo. Tako nam ti ljudje močne prirode in čudne zunanje urejenosti, kakršno jim je od nekdaj vtisnilo tuje gospodstvo in neka zaostala omika, ob vsakem koraku govore o neskladnosti in neurejenosti sveta.

Malokomu pri nas se je posrečilo, da bi izrazil človeka in zemljo tako strnjeno kakor Miško Kranjec. Nikjer ne vidimo človeka samega, povsod človeka in zemljo, prav iz ljudi diha zemlja in njena prvobitnost. S tem se je pisatelj tesno približal naturalizmu, vendar ne v tem pomenu, kakor da mu je narava sama zadosten ali celo edino važen predmet in njegov končni življenjski nazor. Že rahla ironija, s katero vodi včasih svoje ljudi kakor na ogled, priča, da hoče z njimi nekaj drugega kakor gol posnetek; še bolj pa priča njegovo sočutje, da dela vse to z etično zavestjo in skuša nasproti življenjskim kalupom ali kakršnimkoli privzetim mislim pokazati tisto neposredno podobo življenja, ki je prvi pogoj, kadar hočemo spoznati нравstveno resnico sveta. Ta pot preko naturalizma k idealizmu je postala v današnji zunanji dognanosti in dograjenosti življenja nekako nujna; povsod prejemamo same končne sklepe in pravila, resnično življenje se dosledno odmika osebnemu spoznanju, prav zato pa se umetnost kot urejavka življenja ponovno vrača k virom in šele od tam prihaja k dognanju. Kranjčeve podobe so včasih res gole kakor slep nagon, šele odtod se dvignejo v veri in volji po lepšem in boljšem življenju. »Pesem ceste« nam kaže, kako veliko trpljenje in prevare vodijo k spoznanju, da vse na svetu mora končno služiti dobremu. Ta idejna osnova si počasi, pa vztrajno išče tal; najprej se pojavi kot otroško hrepenenje po sreči, kot lepa laž, ki vodi v razočaranje in obup. Končno se iz bolečine dvigne kot moralna zavest, brez katere bi ne bilo mogoče živeti. Brez vdanega razumevanja sveta ni opravičbe in odrešitve. Vse tri glavne osebe, Taš, Manka in Evica, so izgubile vse, kar so imele in vendar še hočejo živeti; njihova sreča je, da žive. Ko se mati in hči, enako nesrečni, srečata ob cesti, zapoje otroci pesem o materi, ki je morila svoje otroke; zadnji nauk stare Manke svoji hčeri je tale: »Bog ti daj srečo, Evica. Jaz ti nisem dala nič dobrega, hudo mi je včasih, ko mislim na to. Ali Bog vedi, kako je vse to. Mnogo je v življenju takega, česar ne bomo nikdar razumeli. A živeti je treba. Tako nam je zapovedano. Odgovor bomo pa vsi dajali od tega življenja.«

Moč romana je v njegovem koncu, kjer je epiki priskočila na pomoč tudi lirika. Šele zdaj spoznamo, da je pisatelj kljub neizraziti gradnji vendarle vztrajno pripravljaval svojo epsko idejo; pripravljaval jo je v zmislu človeške dvojnosti, v nasprotju neutolažljivega srčnega nemira in nebogljene narave. To dvojnost je razrešil s čuvstvenim pozitivizmom, v katerem se kažejo tudi idejni vplivi Gorkega in Hamsuna o naravno dobrem in zmisel-

nosti življenja, končni poudarek sam je tako topel in нравno čist, da resnično pretrese. Tragika zadnjih prizorov je tako močna, da osvetli vso zgodbo v popolnoma novi, očiščujoči luči. Tako ob koncu spoznamo, da se nam od dogodka do dogodka, vedno globlje in bridkeje razkriva skrivnostna moč materinstva; sama iz sebe nesrečna mati ustvarja sanje o svetu in si čara lepoto tam, kjer je gola praznina; iz skrivnih, nedoumljivih vrelcev življenja žubori sreča samo zanjo, drobna, da je nihče drugi ne vidi in kakor da s svojim nepremagljivim uboštvo kljubuje vsemu svetu in s svojo modrostjo tudi premaguje svet.

Morda ne bo na tem mestu odveč, če omenimo, da je delo sprožilo idejne pomisleke in celo ugovore, češ, da ljudje, ki jih slika Kranjec, niso resnični in da z njimi dela krivico svojim rojakom. Težko je prisposodabljati naturalistično-idealistično delo z zemljepisno in etnično točnostjo; Kranjčeva prirodna neposrednost in preprostost si je preko tipičnosti in folklore poiskala tudi poudarkov v etičnih in socialnih nasprotjih, pri čemer se pač premakne zunanja podoba ljudi, ne more pa se bistveno spremeniti njihova notranja resničnost. Nikakor nimam namena zagovarjati naturalizma, ki bi bil samemu sebi namen, treba pa je poudariti koristnost tiste umetniške volje, ki se ne ustavlja ob lepem videzu ali spodbudni popolnosti, pač pa se z nezakritim pogledom približa življenju povsod, kjer se skrivajo нравstveno etična nasprotja. Kranjčeva gola prirodnost nekajkrat zaboli, njegovi naturalizmi včasih udarijo celo proti dobremu okusu, vendar nam iskrenost mora biti ljubša kakor beg od nje. Ne da se utajiti, da naturalizem tudi kot življenjski nazor vse bolj in bolj posega v naš čas, a premagali ga ne bomo z uglajeno družabnostjo, s samim strnjenim nazorskim mišljenjem, ampak z zdravim razumevanjem človeške narave, nad katero mora bdeti močan duh. Narave ni moč tajiti in jo zavreči, treba jo je poplemeniti, kakor si je iskreno krščanstvo vedno prizadevalo. Zato nam končno prav pri tem delu ostane samo še tisto staro vprašanje, koliko je tragična neurenost sveta kot zgled plodnejša kakor ideološko pretehtana in na vse strani umerjena lepota. In še eno: Miško Kranjec je v tem delu na važnem razpotju: ali v naturalizem in materializem, ali v idealistično poglobitev snovi in vsebine. To je tisto važno vprašanje.

F. K.

J u š K o z a k : **Za prekmurskimi kolniki.** — Slovenske poti XV. Str. 87. Tiskovna zadruga v Ljubljani 1934. V našem ne kaj bogatem, večinoma samouškem potopisnem slovstvu ima Kozakova knjiga svojo posebno vrednost, čeprav ne moremo reči, da bi bila oblika popolnoma nova. Literat, strokovnjak, socialni in kulturni razmišljevalec potujejo v isti osebi in se ustavljajo ob vtisih in dejstvih, kramljajo, razmišljajo in drug drugega dopolnjujejo. Tako se vse slike končno strnejo v nekako sintetično monografijo o Prekmurju, kakor svet pojmuje človek današnjih dni — ne kot predmet sam, ampak kot pojav v skupnosti drugih pojavov, v sklenjeni celoti.

Ta zemljepisna, zgodovinska in duhovna podoba Prekmurja je seveda tudi dokument pisatelja samega, saj splošno velja, da tudi v potopisu piše

vsakdo svoj roman in celo iz tuje zemlje išče potrdila za svoj duhovni nazor, zlasti razrešitve za tisto, kar ga nepremagljivo spremlja kot njegova posebna volja v življenju. Tako gleda Kozak Prekmurje. Najprej kot vitalni realistični oblikovavec, ki ga opaja moč narave, da njegovo oko vdano sprejema širino in prvobitnost zemlje. V močnih vtisih in neposrednih občutjih se naslaja njegova težnja po človekovem osvobojenju v naravi, v nji prihaja oddih, celo zmaga nad nasilno civilizacijo in prehitevajočo se, neorgansko kulturo. Kozak je v tej zemlji načel in odkril mnogo tega, kar je v njem samem in povrhu še potrdilo za upravičenost svojega razumskega in nagonskega realizma. Posebno odločilno za knjigo samo je to, da pisatelj popotuje k Mišku Kranjcu, ki mu je posvetil tudi posebno poglavje; z vsemi njegovimi literarnimi podobami dobro pripravljen popotuje z Miškom k Mišku in izpričuje njegovo realistično verodostojnost. Taka poglavja kakor Na hotiškem pašniku, Večer ob Muri so na novo napisana za Kranjcem, kakor so druga, zlasti Debela Rezika v Vučkovcu, bohoten literarno-naturni obraz po Kozakovem osebnem opazovalnem daru in temperamentu.

Pa to ni tisto, zaradi česar se je Kozaku zdelo vredno pisati o Prekmurju. Iz zunanjih podob prehaja vase, iz snovi prodira v notranjost in odpira vprašanja, ki dajejo predmetu vrednost in upravičenost. Prekmurje mu ne budi samo glos in prisodob, ob njem zaživi vsa naša sodobna problematika, vprašanje Prekmurja kot slovenske zemlje, ki se je po tisočletju združilo z materno zemljo in se mu je naravno in umetno vsilila tudi vsa naša domača bolečina. Posebno dve vprašanji je pisatelj prinesel s seboj, gospodarsko in svetovnonazorno, in ju razčlenjuje ob neposrednih dejstvih in svojih opazovanjih. Ti dve vprašanji je približal življenju in v neskladnosti med videzom in resničnostjo odprl pogled v kričeča nasprotja današnjega sveta ter nakazal nujnost odločitve. Čut do resnice in njena bolečina vrtata, odpihavata navlako in teorije, pa vidita povsod samo kompromise, ki jih sedanji čas še vedno postavlja kot odrešilni izhod. V teoretičnih gospodarskih ugibanjih je po pravici moral seči samemu sebi v besedo, ko pravi: Pustimo, probleme je treba doživeti (68), zato rajši postavlja sama dejstva in življenje, njegova vera v zgodovinski razvoj pa mu odpira razgled. Prizor pred beltinskim gradom (69—70) nekako nakazuje rešitev. Tu vidimo živ zakon človeškega razvoja: posamezne družabne plasti in stanovi odmirajo kljub svojemu odporu. Ne pomaga niti duh, kadar gre za obračun z zagrešenim svetom. Toda Kozak rajši govori v antitetičnih in paradoksnih podobah; v njih se utrinja mrk ogenj in misel dobiva zgočo plastiko.

Ta dialektika gospodarskega materializma in idealizma spominja sicer na Krležovo nagnjenje do takih dialektičnih podob, vendar se povsod vidi, da so se ta vprašanja Kozaku resnično vperila in da so sestavni del njegovega realizma.

Mnogo nemirnejša in hujša se čuti iz Kozakovega dela bolečina katolištva. Dvakrat se je posebej ustavil ob nji. Od Turnišča do Bogojine gleda ljudstvo, njegovo versko manifestacijo in sklene o njem: »Ne čuti, da še ni postal kristjan, ampak le katoličan, ter se pokorava verskemu občestvu kakor plugu, s katerim orje zemljo« (51). Katoličanstvo mu je na tem mestu

kompromis med slabo naravo in nečem absolutnim, konservativna moč, sugestivnost in elastična ravnovešenost, kar je pač izpoved njegovega osebne občutka in obtožba zunanje podobe življenja; tej sodbi vendarle manjka tisto osebno razmerje, ki odpira neposrednejše poglede, bolečina božjega, ki med krščanstvom in katoličanstvom dojamemo prvo, in recimo, sprejme njegovo polnost in prvotnost nasproti zunanosti in duhovnemu ponarejku; le preradi si domišljamo, da ljudska vernost nima globin in da ni v nji prvotnega krščanstva. V razigranosti in sproščenosti na Trojiškem vrhu se med drugimi, splošno narodnimi zaključki vnovič oglasi ta bolečina, topot širša, kot neskladnost majhnega in velikega, zunanega in notranjega, materialnega in duhovnega, dasi se čudno zdi, da je tudi glosa o »Veselem vinogradu« važen del te bolečine. Tu govore tudi o Bogu, kateremu Prešeren ni nobene zapel (80), o naši idealistični vzgoji, ki nam je izmaličila sliko o sebi (81), o Slovencih kot definiciji onostranskega naroda (83). Iz teh razgovorov kliče Kozak k zemlji in k resničnosti. Tega mu nihče ne oporeka, ker ima prav, da so nam v sami idealistični spekulaciji splahnela mnoga stvarna vprašanja. Sodim sicer, da misli samo na literaturo, ker bi mu naša gospodarska kultura dala drugačen odgovor. Saj nam je v svojem pripovedovanju o Prekmurju pokazal nekaj duhovskih ljudi, ki so združili narodno in versko vprašanje v najpreprostejšo podobo slovenske zavesti in so torej opravili svoje delo zelo konkretno; najsi se naša idealistična ljudska vzgoja zdi meščanskemu človeku še tako naivna in ozka, ne more tajiti, da so v nji vrednote, iz katerih so pognali morda najboljši sadovi naše duhovne in materialne kulture. Zato sodim, da gre Kozak tu še naprej, da se je v njem vnovič razklalo in da zopet odpira svoj kozmični nazor, ker ga sklepa s smrtjo. V nekaki baladni aforistiki nakazuje svoj sklep. Kaže nam mumijo fevdalca in generala Hadika v kapeli na Trojiškem vrhu in njeno smrtno grozo. Ali naj mir egiptiške mumije in onostranska groza Hadikovega nestrohnelega trupla odpirata nov pogled, bolj blažilen ali celo odrešilen? Pisatelj precej jasno nakazuje vprašanje o človeku, da je njegova moč od spodaj, iz same narave.

Kozakova knjiga mnogo nakazuje, mnogo stiska vase; dobro se čuti njen glavni namen, da bi prav vse izpovedala ali vsaj načela. To je njena glavna vrednost, prav za prav vsa njena vsebinska problematika. Ne da bi jo tajil, narobe, razgalja bolečino, zato, da bi jo premagal. Toda premaga je ne. Neki svet se završuje in začenja se novi, toda ni še premagan stari svet. Tipamo bolečino, a ker še ni vsa pred nami, je ne bomo preboleli. Morda tisti, ki so še zunaj in pri katerih sodimo, da ne bodo hoteli premagati ne sebe ne preteklosti? Tudi naturalizem ima svojo utopijo. F. K.

K o s s a k - S z c z u c k a : **Legniško bojišče**. Roman. — Prevedel France Vodnik. Ljudska knjižnica, zv. 52. Jugoslovanska knjigarna, 1933, str. 274.

Kossak-Szczucko smatrajo Poljaki za obnoviteljico poljskega povojnega zgodovinskega romana, da, svoj čas ni manjkalo celo glasov, ki so jo imenovali — drugega Sienkiewicza. Tako so jo namreč krstili ob njeni prvi večji zgodovinski epopeji »Zlata svoboda«, kjer opisuje v načinu in stilu kake Handel-Mazzettijeve boje arijancev v XVI. in XVII. veku s katoli-

cizmom v zdrobljenih, realističnih prizorih in zelo barvnih opisih. Toda že takoj na prvi pogled se vidi razlika med njo in Sienkiewiczem, razlika je predvsem rezultat novih političnih razmer: Sienkiewicz je svoje zgodovinske romane, s katerimi je iz realizma prehajal v romantiko, pisal z namenom, da pokaže v grandioznih Matejkovskih podobah veličast in junaštvo davne Poljske, ki je taka živela samo v srcih in v hrepenenju tlačenih domoljubov; položil je vanje vso poljsko vero v vstajenje davnega sijaja, pisal v podkrepitev duš, ki so omagovala pod pritiskom in objemal vso davno in bodočo Poljsko s toplim žarom, ki je opajal ves svet. Danes ni več treba tega romantičnega političnega navdušenja, kateremu so v svetem poslanstvu služili vsi poljski zgodovinski pisatelji od Krašewskega do Žeromskega. Kossak-Szczucka gleda na preteklost z očmi realista: pokazati hoče do podrobnosti točno podobo preteklosti, zato zbira samo snov, ki jo hoče urediti v leposlovni obliki. Razume se, da pri tem trpi fabula, ki je več ali manj prozorno tendenčno pobarvana in malo iznajdljiva. Glavni notranji sestavini Szczucke kot osebnosti sta katoliška religioznost in poljski borbeni nacionalizem, ki je razumljiv pri šlezijki. — V trenju religioznih vprašanj spominja na Mazzettijevo in našega Preglja, ki vsi radi oblikujejo zgodovinske borbe pravovernega katolicizma s heretiki. Tako je tudi v romanu Legniško bojišče, katerega snov je vzeta iz poljske in svetovne zgodovine XII. veka, glavni problem borba proti nemštvu in podoba katoliških vitezov, borcev božjih, v času, ko je še živ poganski duh, ki se javlja v najrazličnejših praznoverjih. Henrik, in sv. Jadviga sta vzor krščanskih plemičev srednjega veka, v času križarskih vojsk; toda z njihovim katolištvom je zvezana prijaznost do Nemcev, dočim je Konrad deloma poganski duh, pa pristaš samopoljskosti šleskih pokrajin. Ta problem tvori jedro romana, dočim je fabula zelo preprosta: benečanski odposlanec gre iz sovraštva do Genu (Dante!) na Kitajsko, da povabi Mongole na Madžarsko, ki pomaga Genui. Poslanstvo uspe. Odpravi se najprej trgovska karavana z mongolskimi vojskovodji kot trgovci v Evropo, ki jo vodi sin beneškega odposlanca. Ta misli z njeno pomočjo najti svojo ljubezen, ki ječi nekje v poljskem samostanu. Karavana se ustavi v Vratislavi in se okorišča na svoj način s poročili, ki jih daje zaljubljeni Gaetano, išoč pot k svoji ljubici, sedaj nuni v Trebnici. V tem času se pokaže vse meščansko srednjeveško življenje, ki je tako plastično in polno opisano, kot še z lepa kje drugje nisem bral. Obiski sv. Jadvige v ječah, Henrikovo poljubljanje gobavcev, sta prizora iz najlepših in najmočnejše podanih srednjeveških legend. Prav tako trgovsko življenje, igravci, sholarji itd. Da poda slike iz srednjeveškega življenja, njih podroben opis in napetost, je glavni namen Szczucke. Zato pa ji manka poleta in toplote, kar je krivo, da povest ne užiga kot Sienkiewicz, dasi je po opisnem realizmu sodobnejša. Nazornost, verodostojnost je večja, pesniška sila in človeška toplota pa neprimerno manjša. Povest se konča z bojem na Legniškem polju, kjer se prvič spoprimejo poljske čete z Mongoli in kjer pade knez Henrik kot pravi krščanski križarski vitez za sveto vero, pa vendar s spoznanjem, da je glede Nemcev bil brat Konrad pravih misli. Tako se roman konča s sintezo

pisateljčinih glavnih sodobnih hotenj: katolištva in poljskosti. V toliko ima ta zgodovinski roman sodobno poljsko tendenco.

Prevod je sočen in pride Szczuckin nazorni slog in slikovitost ter folklorna plastika v njem do popolne veljave. T. D.

Ernst Schwarz, *Über den Wert, das Soll und das richtige Werthalten*, 1934, Leykam-Verlag, Graz, str. 178, cena?

Ljutomerski lekarnar Schwarz je izdal že pred leti prvi zvezek Meinong-Studien »Über intellektuelle Phantasie«. Sedaj smo dobili drugi zvezek teh študij, kjer razpravlja avtor o filozofsko-psihološkem problemu človekovega nagnonskega življenja. Avtor je znan kot Meinongov učenec ter se v svojih publikacijah močno naslanja na Meinonga in na njegovo teorijo. Za naše kulturne razmere je Schwarzovo delo tem zanimivejše, ker dela med nami tudi znameniti Meinongov učenec Veber. V svoji strokovno-filozofsko pisani knjigi omenja avtor tudi Vebrove izsledke iz področja čuvstvovanja in najstva, predvsem o objektivnosti etičnega vrednotenja in o kvalitativnih zakonitostih najstva ali dolžnosti, ki jih je Veber publiciral v svoji Etiki že l. 1923. Tudi Sch. se postavlja na stališče objektivnosti vrednot in najstev, vendar je glede tega in tudi ostalega močno zavisen od Meinongove šole, tudi od graškega profesorja Mally-ja.

Izmed nekaterih posebnosti naj priznavalno omenim, da ima Schwarzovo razpravljanje polno živih psiholoških primerov, ki pojasnjujejo teoretične misli. Tako navaja tudi primere za nepolarne vrednote, kot n. pr. komičnost in ljubkost, dočim imamo za njegovo »Überraschung« vendar 2 pola: prijetno presenečenje in razočaranje. Zelo dobra je njegova izpopolnitev Meinongove in Vebrove klasifikacije etičnih dejanj s primerno klasifikacijo etičnih najstev, pri čemer naj omenim le to, da je »gut« manj kot »verdienstlich«. Zanimivo je tudi podrobno razpravljanje o pravičnosti, ki je za Meinongovo šolo novo, čudno pa se dojame človeka, da pomeni pisatelju pravičnost le vrednotenje vrednotenja, ne pa posebne vrste elementarnega socialnega čuvstva. Sprejemljiva pa je določitev, po kateri spaja pravičnost različne vrednote in nevrednote kot n. pr. kazen, pohvalo, zaslugo i. t. d. Posebno poglavje je posvečeno razmerju med vrednotami, pri čemer pisatelj zanimivo in pravilno ugotavlja, da ostane razmerje med vrednotami formalno isto, čeprav se izpremeni vrednotenje, in omenja primer komunističnega prevrednotenja (str. 69/70). V odstavku o najstvu navaja tudi Mallyjeve izsledke. Razliko med voljo in željo postavlja Sch. na temelj določenosti predmetov, po katerih stremimo, ne omenja pa nikake psihološko notranje razlike. Vse to priča, da je avtorjeva metoda še povsem pristna metoda Meinongove predmetne teorije in da ni Sch. od Vebrovega psihološkega in predvsem subjektološkega gledanja še ničesar prevzel. Zelo zanimivo razpravlja avtor o jezikovno psiholoških zakonitostih definitiva z »zu« in brez njega, dalje o gerundiju in o glagolu sploh. Razpravlja tudi na svoj način o intelektualu in emocijski strani najstva in je posebno zadnja analiza zelo dobra. V tej zvezi na poseben način poudarja tudi pomembnost »ranga« ali vrstnega reda vrednot. Nove stvari najdemo pri ugotavljanju, da odgovarja maksimalnemu

najstvu na umski strani spoznanje z uvidevanjem, kar je teoretično gotovo resnično. Pri razlikovanju med subjektivno in objektivno utemeljenostjo najstva loči avtor tri oblike: 1. utemeljenost po razmerju vzroka in učinka, 2. po objektivni vrednoti in 3. po vrednotah višje vrednostne kvalitete nad nižjimi. Kakor je že v začetku dela zanimivo docela novo razpravljanje o razmerju med vrednotami in besednim izrazom zanje, ki so mnogokdaj pomanjkljivi ali pa jih sploh ni, tako so v drugem delu razprave zelo dobrodošli primeri resničnih duševnih situacij v trenutkih, ko pride do hotenja. Končno pa je zelo važno in novo tudi razmotrivanje o Meinongovem pojmu »forum«, t. j. o izvenpredmetnih in heteronomnih činiteljih, ki sovplivajo pri spoznavanju, n. pr. o prostoru, času, svetlobi, spontanosti, navajenosti itd. Ta pojem »forum« prenaša Sch. od predstavljanja tudi na mišljenje in vrednotenje. Pravilno loči dobre in slabe forume, ki spoznavanje otežujejo ali pa olajšujejo (str. 133). Predvsem je zanimiv odstavek o vplivu deja na vrednotenje, n. pr. pri pozornosti (tu citira Sch. Vebra in misli na »Problem predstavne produkcije«), dalje sposobnost spominjanja in fantazije, dejstvo samo, ki je večkrat premalo določeno, afekt kot forma pri čuvstvovanju, otopitev čustva v navadi, premagovanje, razmerje med aktom in vsebino itd.

Na splošno lahko ugotovimo ob tej knjigi, da je storil Sch. precejšen korak od Meinonga naprej, ker mnogo bolj upošteva živo in empirično človeško duševnost, čeprav se še ni dvignil do uvaževanja subjektološkega elementa, ki je tako značilen za sodobno delo našega Vebra.

Dr. Stanko Gogala

ZAPISKI

Odgovor Božu Vodušku.

Na moj članek »Mladinsko vprašanje« (DS 1934, 297 sl.) je odgovoril Božo Vodušek v »Sodobnosti« (1934, 386 sl.). V istem članku zavrača Vodušek sicer tudi Aleša Ušeničnika in Pavla Slaparja, vendar bom v naslednjem odgovarjal le, kolikor zadeva polemika mene in kolikor se mi vsa stvar vobče zdi potrebna pojasnila.

Le zato, ker se Božo Vodušek mnogo bavi z oblikovno stranjo mojega pisanja, moram najprej opozoriti na to. Očita mi »nejasnost«, za kar je menda dokaz precej točen ekscerpt mojega članka (o. c. 388—9), ki naj po drugi strani kajpada dokazuje Voduškovo izredno sposobnost, da napravi iz kaosa red. Prav tako zavračam sodbo, češ, da v mojem članku »mrgoli« raznih nepotrebnih tujk. Ljubimo resnico! Res je: prva leta, odkar pišem, sem tudi jaz, kot večina drugih, rabil mnogo, da, preveč tujk. Toda medtem, ko se marsikdo še danes ne more tega otresti, se jaz vendarle že nekaj časa trudim in po možnosti nadomestim vsako nepotrebno tujko s slovenskim izrazom, tako da pišem n. pr. celo izročilo namesto tradicija, književnost n. literatura, gledališče n. teater itd., kar pri nas vsaj na splošno ni v navadi. Čudim se le, odkod Vodušku naenkrat tolika skrb za jezik, ko se vendar še spominjam njegovega širokogrudnega članka v »Krogu«, pa

tudi njegovega verza »če bi se na jesti pozabilo« (S 1934, 199). Sicer pa: jaz pišem »mladinsko vprašanje«, medtem ko pravi on »mladinski problem«. Priznam mu, da pišem včasih vitalnost(iteta), vendarle pa vsaj tako pogosto rabim tudi življenjskost. Toliko glede tega samostalnika. Popolnoma drugače pa je pri pridevniku: če pravim življenjski, je to vendar lahko pridevnik od s. življenje ali življenjskost. Da se izognem netočnosti, pravim v prvem primeru življenjski, v drugem pa vitalen. In: »Čemu neprestano (?) govorjenje o vitalnosti in biologskosti, ki ju člankar očitvidno (!) smatra za sinonima (!!) namesto preproste življenjskosti?« Kaj še! Prvi izraz sem pojasnil že prej; a pojem »vitalno« (življenjsko) je vendar širši nego pojem »biološko« (prirodno). Saj obsega tudi »duhovno« (spiritualno), tedaj nista sinonima. Tedaj tudi čisto pravilno pravim n. pr.: vitalne, (t. j.) biološke in duhovne vrednote.

Božo Vodušek tudi preveč egocentrično imenuje moj članek »kritiko« njegovega članka v »Sodobnosti« (1934, 1—2), ko se vendarle obračam zoper njega v enem samem odstavku, res da glede neke osnovne trditve o mladinstvu. Zavrnil sem namreč njegovo izključno etično pojmovanje mladinstva. Tudi na tem mestu se bom omejil le na najnujnejše pripombe. Ne bom se spuščal v polemiko glede vprašanja o značaju mojega članka, ki ga sam ne štejem niti za psihološko niti za zgodovinsko študijo, marveč za osebno izpoved, ki pa ima vsaj po svoji predmetni strani in glede bistvenih pogledov nujno tudi neko splošno veljavnost, dasi se sicer more še dopolniti po izpovedih drugih osebnosti, oziroma se more po njih glede posameznih trditev tudi osporavati. A ne tako, kakor misli Božo Vodušek. Med drugim je bilo prizadevanje mojega članka tudi to, da pokaže sicer skupne vitalne osnove povojnega mladinstva, a hkrati tudi bistveno razliko v razmerju do religije. Pokazal sem, da se je tudi mladinstvo idejno diferenciralo. Ločiti moramo, sem ugotovil, nekatoliško mladinstvo od katoliškega, oziroma religioznega sploh. Nikoli nisem zanikal, kot pravi Vodušek, »možnosti drugačnega gledanja in drugačnih zaključkov«. Toda če sem govoril o prebujenju Cerkve v naših dušah, sem to resda storil predvsem v svojem imenu, a ravno ta stran moje izpovedi je takšna, da nujno velja za slehernega pripadnika katoliškega mladinskega gibanja. »Kako pa (France Vodnik) ve, da je pri vseh pripadnikih nekdanjega mladinskega gibanja kazala vest v priznanje katolicizma, tista vest, na kateri je po njegovi lastni definiciji vse mladinstvo slonelo?« se vprašuje Božo Vodušek. Tega resda ne vem; trdim pa, da tisti, čigar vest ni kazala v poudarek katolicizma, dejansko ni pripadal katoliškemu mladinskemu gibanju, vsaj notranje ne, oziroma vsaj od tistega trenutka dalje ne, ko je začel katolicizem zanikovati! Mislim, da je to evidentno. V tej točki torej nisem apologet le za sebe kot trdi Vodušek, temveč tudi za druge pripadnike našega mladinstva, s čimer prav nič ne spreminjam zgodovinske resnice. Ne vem, čemu hoče nekdo veljati za pripadnika katoliškega mladinskega gibanja, če pa ni katoličan? Toda nekdo je vendar lahko bil katoličan, čeprav danes ni več? Tedaj pa, odgovarjam, je njegova vest vsaj takrat morala »kazati v priznanje katolicizma«. Božo Vodušek torej moje trditve ni izpodbil.

A kako je mogoče, se nadalje vprašuje Božo Vodušek, »da so iz enega in istega gibanja izšli ljudje s tako različnimi stališči, kakor na primer onadva (Slapar) z Vodnikom... in jaz?« Odgovor na to je dal sedaj tudi Vodušek sam: »Za nas,« pravi, »je življenje s svojimi nerešenimi političnimi in socialnimi vprašanji, ki nas težijo dan na dan, važnejše, kakor literarna in tudi kakor resnična mistika.« In zopet drugod pravi o sebi in o tistih, ki so jih zaključki vodili... proč od katoliške Cerkve: »Te težnje so dejansko prevladale nad njihovo ljubeznijo do Cerkve, zanje je bil pač važnejši življenjski program kakor pa mistični.« Tako torej zavrača Vodušek osrednjo, religiozno idejo mladinskega gibanja — ki pa zaradi nje nikakor ne zanika »življenjskega programa« — z istim izrazom, s katerim so se tolikokrat obračali zoper mladinstvo ravno njegovi največji nasprotniki. Da opraviči to ravnanje, postavi alternativo ali življenje ali Cerkev, ki pa je le nova oblika stare liberalne trditve o nasprotju in nezdržljivosti med vero in znanostjo, svobodo in religijo, kulturo in Cerkvijo. Ali eno ali drugo, pravi, ali »popolna podreditev Cerkvi« (brez in dubiis libertas?) ali odpad. Meni, ki se sklicujem na Galilea Galileija — bajè zato, ker mi utegne koristiti »v očeh ljudi, predvsem seveda v očeh starejših katolikov« —, očita »nejasnost in »tragičnost«, kot me poizkuša »osebno razložiti«, dasi govorim o tragiki popolnoma odkrito jaz sam, medtem ko si želi on »zmage nad tragičnostjo«. To je utopija, zakaj človek je bil, je in bo tragičen, že zaradi izvirnega greha, česar niti dejstvo Kristusovega odrešenja vsaj za ta svet ne odpravlja. Možni so sicer tudi že na zemlji trenutki velike, dà za večino ljudi celo neslutene harmonije, vendarle pa je in ostane podoba našega življenja — križ. Ali je mar zmaga nad tragičnostjo, ako zatrem v imenu nekega »objektivnega« verskega ideala svojega osebnega duha, ali pa nasprotno, ako zaradi navideznega »nasprotja« med religijo in kulturo odpadem od Cerkve? Ali je to zmaga nad tragičnostjo? Ali ni bolj pogumno in bolj moško, če pred tragiko ne bežim, marveč jo priznam ter sprejemem nase borbo, čeprav v viharju nasprotij, ki pa prav radi tega ne postanejo — protislovja, kakor odpad in pa tisti credo quia absurdum.

H koncu še tole. Božo Vodušek že takoj v začetku svoje polemike govori, češ, da sem ga »napadel«, pozneje pa se povzpne celo do trditve, češ, da sem ga »osebno žalil«. Takole se vprašuje: »Kaj namreč drugega kot žalitev je konec Vodnikovega članka, kjer trdi, da tistemu, ki se je drugače odločil kakor on (podčrtal jaz), in namiguje s tem name, zadnji cilj iskanja in trpljenja ni resnica, ampak nekaj drugega, česar pa seveda ne pove?« Preje nekje pa celó pravi, da n j e m u očitam to. Tisti moj stavek pa je vendar po smislu bistveno drugačen. Da bo vsakdo lahko spoznal način Voduškovega poročanja, ga tukaj še enkrat navajam v celoti: »Nam se upira nedoslednost onega modernega duha, ki priznava kakor na primer André Gide razliko med božjim in človeškim elementom v krščanstvu, a zamuja zaradi napak ljudi oboje hkrati. Kdor se tako odloči in zaradi tega »konvertira« v ateizem ali kamorkoli, dokazuje samo, da mu resnica ni več najvišje merilo in zadnji smisel iskanja in trpljenja.«

France Vodnik